Janko Polić Kamov

TRAGEDIJA MOZGOVA

Bulaja naklada

Tragedija mozgova

Tri scene

Janko Polić Kamov

"Onaj čas, kad se u ovoj tragediji prestanu gledati živi ljudi, a počinje opažati bezimeno društvo - neka se odmah spusti zastor."

Sadržaj

SCENA PRVA

SCENA DRUGA

SCENA TREĆA

Rječnik

Bilješka o autoru

Impressum

ĐURO

DRAGO

GAZDARICA

MARIJE

DVA BESKUĆNIKA

GLAS STAROGA PSETA

ONI OD "POGREBNOG DRUŠTVA"

Jednostavna soba s dugo neomaljanim zidovima na kojima vise dvije starinske slike. Na dnu vrata što vode u hodnik. Desno prozor. U sredini stol s knjigama i papirima; sve razbacano ko rukopisi po redakcijama. Dva kreveta i umivaonik. U kutu ormar usidjeličkih godina. Tri stolca, od kojih je jednome propalo sjedalo ko da se kroza nj provukao parcov. U kutu kovčeg kaki se nađe u regruta. I - jedan klin u zidu.

SCENA PRVA

Rano poslijepodne. Dan je tmuran ko suzljivi pogled. Ovo je dan novembra, s maglom, monotonom kišom i reumatizmom slinaste prirode.

Đuro se pere zadihavajući se od živahnih kretnja. On je ogroman, krepak i snažan. Plavokosi, zdravi varvar. Drago je obučen, ali se ne miče s kreveta. Zgrčio se, onizak, širok, s izbočenim jabučicama i preširokim čelom; mršav je i ispaćen, rekao bih više od misli, no od rada.

DRAGO *(hrapavo, ne gledući ni u što):* Uhmu! To bijaše noć!

ĐURO: Poboga! *(I nastavio s ispuhavanjem.)*

DRAGO: Ko lokomotiva! Da prestaneš jedamput!

ĐURO: To je zdravo! *(Okrenuo se, udario u prsa i otro ručnikom):* Aha! Ko da si uskrsnuo od mrtvih. *(Začas se obukao i raspružio na stolici.)*

DRAGO: Uštedismo objed. Uhmu!! Bi li ti jeo?

ĐURO: Jeo? Kaki jeo? Nije mi do jela. Vode! Vode! *(I odmah je*

ispraznio pola flaše): Nikada više.

DRAGO: Ja ne znam ni kako smo se rastali s Marijem ni kad smo kući došli.

ĐURO: U pet sati. A za Marija znam koliko i ti. Ali da je bilo pet sati, znam dobro. Gazdarica je bila već na nogama i - slušaj! - htjela je da mi pomogne tebe svlačiti.

DRAGO: Bluna!

ĐURO: Stara ljubav.

DRAGO: Misliš? *(Podigao se i protegnuo):* Živina! *(A onda prišao k prozoru, pa ga rastvorio):* Kiša. Magli se. Fui! *(Na vratima kucanje):* Naprijed!

GAZDARICA *(obla, malena, rumena; ko jabuka; smješka se obično, ako joj uvredljivi kaki izraz - kao da se omalovažava dražest njezinog posmijeha - ne stegne usne):* Bih li uredila sobu?

DRAGO: Ne treba, ništa ne treba. *(Ona odmah ode.)*

ĐURO: Ne valja tako. Otpremaš je ko napasnika, a najposlije vrši svoju dužnost.

DRAGO: Pusti. Šta je meni do nje? Dosadila mi. Umorila me. Neka traži sebi ravne ljubavnike. *(Izvukao iz džepa cigaretu, politu kavom i zapušio):* Evo. Ko cigareta. Taka bijaše ta ljubav, Navika. A onda te se uvati ovaka ženetina kojoj nije dosta bračni drug i poremeti mozak... A šta ja znam! Ne osjećam kod nje strasti. Samo me češće napada želja da iznenada bane njezin muž i - *(Smrčio se i zamislio.)*

ĐURO: Vrlo glupo.

DRAGO: Ne reci glupo, a kamoli vrlo glupo... Tako je to... *(Baci se dosadno na krevet.)*

ĐURO: Imaš još koju.

DRAGO: Nema ništa. Ti moraš imati. Ja sam ti zagnjeo čitavi kup u džep od kaputa.

ĐURO *(najposlije izvuče čitavi kup slomljenih, ugnječenih cigareta):* To si ti sinoć bio osobito mudar.

DRAGO (ne sluša): Promijenit ćemo stan.

ĐURO: Radi nje, misliš?

DRAGO: I radi nje i radi svega. Previše smo na osami, daleko od života gradskoga, a ni groblje nije daleko. Ajde, ljeti. Ali sada, kroz ovaku jesen... i zimu, gdje se smrzavaju putovi i ne vidiš sunca. *(Zatvara prozor.)* Magla sve gušća.

ĐURO: Čudim se što nema Marija.

DRAGO: Bogzna, gdje je on. Znaš ga u pijanstvu. On će se ubiti, ubiti. *(Muklom ozbiljnošću):* Nismo ga smjeli pustiti samoga.

ĐURO: Hm... nismo smjeli... A snađi se. Ne znaš za sebe i još misli na drugoga.

DRAGO: A možda je on tu, kod Anke.

ĐURO *(hladno):* Možda.

DRAGO: Ona ga voli. Kad sam čas prije prošao hodnikom, zapitala me sva zažarena: Je li bio i on s vama?

ĐURO: A ti?

DRAGO: Ne, rekoh.

ĐURO: A trebo si reći: Bio je.

DRAGO: Zašto?

ĐURO: Zato. *(Srdito):* Što je obmamljuje? Što se hvata ovakih djevojaka koje može on učiniti samo usidjelicama? To je gadno. Misliš da ona ne misli na ženidbu?

DRAGO: Dakako.

ĐURO: Ali on ne, ja to znam.

DRAGO: Dakako.

ĐURO *(zapjehan):* Onda, vidiš, ne razumijem, zašto upropašćuje život jedne žene i zašto otima mjesto drugima koji bi bili kadri ostvariti njezine misli.

DRAGO *(grohoće):* Ti!! Ti!! *(upro je u njega prst).*

ĐURO *(brutalno, pri čem iznikne po neobičnom skladu vora njegova lica osebiti, čisto živinski, ubitačni izraz):* Marš!!!

MARIJ *(uto je zakucao i odmah ušao. Mršav je, crn, blijed, s velikim, naivnim očima i prekrupnim obrvama. Crni rijetki brk zafrkao. Ima nešto vrlo simpatično, gotovo žensko na njemu. Podigao je ovratnik od kabanice koju ne svlači):* Eto me! Živ! Zdrav! Trijezan!

ĐURO: A odakle dolaziš ti sada?

MARIJ: Neizravno od redarstva.

DRAGO: Kako?

MARIJ: Lijepo. Danas o dvanaestoj probudim se na daski. Omjerim plafon, pa zidove i cijelu sobu. "Koji je to đavo?" mislim i već sam se stao buniti, kad me treska ključeva sjeti da sam u sigurnom i ni izdaleka sumnjivom zakloništu. Uto se rastvore vrata. "Ajde!" Preda mnom nekaka grdosija kojoj ne vidim glave. Pođoh za njom. "Tu su vaše stvari". "Hvala". "Čekajte! Znate li vi, kako ste ovamo došli?" "Ne znam, poštenja mi". "Našli vas na putu radnici i donijeli ko kladu". "Ko kladu - prekrasno rečeno." "Zašto se tako opijate?" "Jer ne znam ništa pametnije". "Vi ste đak?" "Baš tako". "Imate dakle platiti jednu krunu i dvadeset filira". "Ne razumijem". "To je za onu dvojicu, što su vas donijeli". "I ja ću donijet". I na ulici stadoh sve razumijevati takom točnosti da sam se samome sebi zadivio.

DRAGO: Ne radiš pametno. Ubijaš se.

MARIJ *(dječinski):* Pa? *(Osobitošću nekom prima njegovo lice najedamput ozbiljni izraz. To je u njega češće.)* Ja ljubim život, jer smrt je ništa. Ali kad već mora doći, neka dođe ovako. Najljepša je smrt, braćo, pijan umrijeti. Tek nešto... *(Tu mu se oči pretjerano rastvore.)* Bojim se... to je slutnja, stara moja slutnja, stara moja slutnja... Vi je znate...

ĐURO: Koja?

MARIJ: Probuditi se u grobu! Oh! U grobu osjetiti život! Oh! Šta pomisliš u tom trenutku? Ali usne si izgrizo zacijelo i noktima proparo meso. Izmrcvario se sam! Oh! *(Maše glavom i skuplja usne ko da mu je pozlilo.)* Sam se izmrcvario... A ako si što opsovao, to je zacijelo bila najgroznija, najbogumrskija i najsnažnija psovka, što je

može da stvori čovjek. *(Pauza.)* Živ u grobu!

ĐURO: Mani gluposti. Tu su liječnici, pa -

MARIJ *(uzrujano):* Dobro, dobro. Ali ako umrem, razumijete, ako umrem... jer ja nemam nego vas dvojicu... samo vas dvojicu... ako umrem... onda... ako ste mi prijatelji... bez straha... bez zastarjele grižnje savjesti... jednu... ovu molbu... nož u srce... Nož. *(Pauza.)*

DRAGO *(pošao k prozoru i utisnuo čelo u staklo).*

ĐURO: Ah! Ah! Na što ti sve ne dolaziš!

MARIJ: Dobro. Rekoh. Daj mi cigaretu. *(Puši.)* A vi nećete mijenjati stana?

ĐURO: Ti bi želio?

MARIJ: Ne. Makar ovako imam izliku.

ĐURO: A čuješ, što ti zapravo misliš s tom djevojkom?

MARIJ: Kako?

ĐURO: Hoćeš se s njom oženiti?

MARIJ: Ja? Ženiti? I pljunuti na samoga sebe. Razumij: ja sam bezvjerac i ne potpadam pod sakramente. To mogu oni koje će i najgluplja cura povratiti - religiji. Ali ja?

ĐURO: Pa šta ćeš onda s njom? Ona zacijelo na to pomišlja.

MARIJ: Nikad joj ne dadoh ni naslutiti. Dapače, ni ne govorim o ljubavi. Ja joj dajem knjige da čita, kad mene nema. A kad se sastanemo, tumačim joj i govorim o literaturi, o znanosti, o velikim mislima i velikim ljudima.

DRAGO: Njoj?

MARIJ: Čekaj. Njoj. *(Uzbuđeno):* Čini mi se tada da budim, dižem, stvaram mozak u jednoj praznoj lubanji. Da, braćo, to je zanos, što može da podrhtne i u ovakoj jeseni. Uperiš oči i gledaš. Ne niče li to ideja? Misli? Mrmore, sukobljuju se, prepiru i ljube i opet množe u beskraj, u vječnost ko živa bića. Kud se djede onda žena? Što ljubim njezinu ruku, to je samo zanos, kad mi se pričini da one široke, pune oči nisu oči životinje, nego oči uma, oči kulture, oči napretka, oči

čovjeka. *(Zanaša se.)* Na sve zaboravljam. Zaboravljam da jednim poljupcem mogu dobiti njezinu mladost. Ja tad ne vidim plamsaj obraza i nabuhle usne i tvrdu put njezinih bokova. A opet - bujmim je rukama i ljubim joj usne. Svega nestaje. Ja gledam stvaranje mozga i rasplod misli.

DRAGO *(tvrdo, nesmiljeno):* U nje. Varaš se. Ona toga ne razumije, ali osjeća tvoje poljupce i stiske. Ona se zaljubljuje u tebe, Marije, u tvoje meso, razumiješ *(brutalno),* u tvoje meso.

MARIJ *(gorko):* Prestani! Prestani, tako ti boga!

ĐURO: Sasma prirodno. Gdje da ona razumije? Ali i više! Odakle da to nju zanima? Ti si pokraj nje izgubljen u bujici govora i - ne samo govora -

MARIJ *(ponavlja):* I ne samo govora... Osjećam kadgod i sam... *(A onda, nakon borbe, provali):* A zar vi ne vidite da se obmanjujem? Zar vi to ne vidite? Zar ne vidite da se obmanjujem, užasno obmanjujem? *(Kroz zube.)* Jer to boli, to ubija, to usmrćuje... *(Digo se nervozno.)* Tri mjeseca što općim s njom i ne čuh jedne misli sa njezine strane... Katkad pomislim: miče se! - a onda odmah baci se na to druga misao: to je kamen! Tada da vidite tu! One se rvaju, hvataju za grlo i - dave! A onda se treća baca među njima ko glad: A šta ti je stalo do nje? Ostala glupa - ostala... A četvrta prikorno ko savjest samo što žamori: Zašto da ostane glupa? Zašto da ne digneš čovjeka i zašto da ne satreš glupost?... I tako u besanici samo slušam izdišuće borce, što ne mogu da umru i svi su u agoniji. Oh!

DRAGO *(opet pristupio prozoru i tisnuo čelo o staklo).*

ĐURO: I ti nisi nikada prama njoj osjetio strasti?

MARIJ *(muklo):* Počeo sam osjećati i to je ono strašno... Neki dan i danas... Grozno... Jer to je njezina premoć...

ĐURO: Njezina? To je premoć instinkta. Nisi valjda ni ti voden.

MARIJ: Ja voden? Ali ti ne razumiješ. To znači njezinu premoć.

ĐURO: Kako bi to moglo značiti? Razumiješ li ti, Drago?

DRAGO: Razumijem. On je k njoj pošao s intelektom, ona je k njemu

došla s instinktom. On nije u nje razbudio intelekta, ali je ona u njemu instinkt.

ĐURO: Tako? Hm?

MARIJ *(naglo, u žurbi):* Slušajte. Danas poslijepodne - *(prekine se, izvadi nekoliko srebrnjaka i baci na sto).* Evo! Možemo nastaviti.

ĐURO: Lumpati?

MARIJ: Dakako. Ajdemote dakle. Ovo je dar moje tetke na moj dvadeset i drugi rođendan.

ĐURO: Nikako.

MARIJ: Ne? Ti ne ideš, kad ja zovem? A ti, Drago?

DRAGO: Ni ja. *(Uzrujano, strašljivo):* Spremi novac i umiri se. Dosta je!

MARIJ *(bolno, razočarano):* I ti veliš dosta? I svi velite dosta? Odbijate dakle? Meni odbijate? Đuro! Drago.

DRAGO *(k. g.):* Dosta je, Marije. Spremi novac. Valja raditi.

MARIJ *(običnom svojom gorčinom):* Raditi i živjeti... *(Pauza)*

ĐURO: Gadna bješe ova posljednja. Ja sam si negdje polomio kosti, bijes ga znao. Ko klada. Oni se kod pulicije točno izražavaju. Vidi se da im nije do efekta, nego do fakta. Ali to još ajde de. Preturiš. Ali želudac. Fui! Gori u grlu. Vode! *(Ispraznio i drugu polovicu.)* A znaš ti da mi danas nismo još objedovali?

MARIJ *(šutke sprema novac u džep).*

ĐURO: Ne podnaša želudac. Fui! *(Uzme flašu i izađe.)*

MARIJ *(užasno turobno):* I ti zaista nećeš?

DRAGO *(k. g.):* Dosta je, prijatelju. Valja raditi. Šta da se ubijamo.

MARIJ: Ubijamo... *(Gorko naivno, u posmijehu):* Što mi je palo na um. Sjećaš se ti one "Pjesme"?

DRAGO: Ne.

MARIJ: Pisah je tamo pred godinu dana i po.

ĐURO *(nosi flašu punu vode):* Ovo je piće, što ga nema! Ko šampanjac. *(Pije.)* Blaži, godi, umiruje.

DRAGO: A šta bješe u toj "Pjesmi"?

MARIJ *(sjetno):* Mnogo umišljanja. *(Sasma drukčiji):* Grob, rekoh, to je naše društvo... I ja se probudih u tome grobu... Živ među mrtvacima kojima je dobro... I onda izgrizao usne, razderao meso, uništio se sam, pošto sam bacio zadnji i prvi pijev - labuđi pijev - božansku, satansku, veličanstvenu psovku.

DRAGO *(napala ga ona ista potištena uzrujanost, ali ne smaže volje da se i opet primakne ledenome staklu i ublaži plamen preširokoga čela).*

ĐURO: I opet! A šta je to tebi danas?

MARIJ: Kiša. Kap po kap. Čini se da si osuđenik i da ti na lubanju kapa voda... Onda magla. Izmorio si oči da vidiš makar nešto, da osjetiš širinu, zrak oko sebe, ali ona gusta ko koprena i teška ko mora... A kap po kap neprekidno, jednolično... Ma to udara u lubanju! To je ludilo!

DRAGO: Da. Kiša i magla. Ko da je sve zamrlo, otupjelo, odrvenilo i samo što upija vlagu da sagnjije što prije. Raspad.

ĐURO: Kiša i magla, magla i kiša. U sobi toga ni ne osjećaš. Lampa gori ko svaku večer, a po kiši usneš ko top i zahrčeš da se bog smiluje. Ovo su fantazije vaše, fantazije neispušenog alkohola.

MARIJ *(prikriveno bijesno):* Ne tako, brate! Ne tako! Shvati i razumi! *(Ogorčeno):* Kako se lako rasuđuje! Kako se to prelazi preko paučina u mozgu kao preko onih na plafonu! Imaš humora, brate Đuro. Blagoslovena narav ovaka, po sto puta blagoslovena! *(Tu ga pogleda izazovno):* Slušaj! Ali kad su ove kapi svakidašnjost, a magla ambijenat? *(Počekao i odmah nastavio):* Slušaj! Nazad godinu, dvije, najavih predavanje u klubu. Mislio sam: sama mladost, sami svježi, pruživi mozgovi. A predavanje bijaše "O novoj Italiji". Vidjet će, rekoh, kako se iz truleži jednoga naroda rađaju najprije klice i najposlije čitavi hrastovi. Nešto što zadivljuje, što oživljava, nešto što daje energije i onome što je na rubu groba. Otkako najavih pa do one večeri, kad sam imao da istupim pred svoju umišljenu mladost,

proboravih u vrućici. Sve bijaše sređeno u glavi, ali od same pomisli... kakvo uzbuđenje! Zamišljah drugove što hvataju svaku riječ ko žedni kap vode. A ja među njima - *(prekine se)* smiješno! I dođe najavljena večer. Osam sati - a ono tek nekoliko izduljenih fizionomija, s plahim šalama, za koje u prvi čas držah da idu mene. Negdje se začuje porugljiva primjedba: "Ne će ih biti previše, ostat će više za nas". Odakle taj cinizam? pomislih. Odakle dolazi, te je moja ličnost blamirana, ako za jedno predavanje ne pokažu interesa - oni? Ja sam rugo - oni su i podrugivač i - publika. Ipak započeh. Nikada u svome životu ne progovorih tako mlako, tako automatski. Rekao sam, istina, sve što sam bio nakanio reći, ali se sâm iznenadih što sam sve ono ovako izrekao. Kad sam pogledao na njih - začudo - ne opazih dosade: sigrali se s lancem i gledali u cipele... Ali, kad sam svršio i rekao u sebi: Hvala bogu! - svi su odahnuli. Dapače! Jedan je moje riječi porugljivo-srdito ponovio - naglas. Bijaše mi dosta. Ova me se forma cinizma - cinizma djece, masturbatora i opet djece duboko dojmila. Ovo što sam ja postao smiješnim, a ne oni, bijaše mi dosta... Preda mnom je ležalo razgaljeno čitavo naše društvo. Besvijesna glupost koja kaže: Što im turaš ono što oni neće? Nesnosni, nesretni, nametljivi agent!!

DRAGO *(s velikim zanimanjem):* Govorio si o formi cinizma.

MARIJ: Da. Prvi njihov zanos - patriotički - rasplinuo se prvim istupom u život. To bijaše jedini njihov nesebični, čisti zanos: jedini što osjetiše, upoznaše i vidješe. Onda to dvoje spojiše ko identične pojmove i zaključiše: zanos je "patriotizam", "patriotizam" je naivnost, zanos je dakle naivnost... Tako sam naivnik bio za njih i ja. *(Prezirno se smije.)*

DRAGO: Da. I onda se stide reći: radim ili učim.

ĐURO: A što! Koliko se dapače razmeću svojim znanjem.

DRAGO: Znanjem, ali ne radom.

ĐURO: Je, šta ćemo. Hoće da se naužiju života. Mladost je u naponu snage, pa - živi.

MARIJ: Živi? Živi, veliš? I to zoveš život?

ĐURO: Isušiti se nad knjigom - to nije život... Ljubav, vino, ples, ovo je život.

DRAGO: Ne, Đuro, ti ih ne poznaš. Velika većina slabo to razumije. Ova se većina dopodne sunča pred univerzom, a popodne vježba prste u kartanju. Ovako prolazi vrijeme, dok se ne primaknu ispiti. A oni imućniji razlikuju se od svojih drugova što se "sunčaju" i kartaju u - kavani.

MARIJ: Kavana! Moloh! Ni bludilište ni birtija ne uništiše egzistencije kao ova avet. U njoj se misli tanje, rasplinjuju ko dim cigareta. Skupi dim u šaci i njihov mozak u jednu lubanju!

ĐURO: Ovo su crne misli. Tako to donaša suvremeni život, pa eto. Kavana je suvremenija institucija od birtije i bludilišta.

MARIJ: Ova kavana, gdje majmuni upozoravaju na sebe prolaznike? Ali ti se buniš! Ti ne razumiješ suvremenog života.

ĐURO *(brutalnošću ignoranta):* Ti razumiješ!!

MARIJ: Čekaj. Ti si bio u Americi, recimo, pa se vratiš k nama, ali na pitanje: kako je tamo? ne znaš što da odgovoriš, jer si to vrijeme, recimo, sproveo u jednoj zaturenoj sobi. Za tebe neće dakle nitko reći da si živio u Americi. Sad uzmi ovu masu mesa i kosti koja ne odgovara na pitanje: što veli suvremena literatura, znanost i umjetnost? - i onda, ako si razmetljiv na pristojnosti, reci im da žive suvremenim životom. Jer ako je suvremenost u besposlici, ljubavi i piću, onda su i oni suvremeni, koliko i naš Kastor.

ĐURO: To je crno shvatanje. Nema toliko neznanja -

MARIJ: Ali ti si sam definovao život -

ĐURO: Ja velim i opet da ti vidiš previše gluposti.

MARIJ: Ne govorimo o gluposti. Ja nisam, čini mi se, rekao da nema znanja. O da, ima znanja. Ali kakvo je to znanje i što znači to znanje? Zapamti. Ono znači isto što uredovanje jednog policaja ili rad jednoga pekara.

ĐURO: Gle! Gle!

DRAGO: Dalje!

MARIJ: Slušajte. Naši se ljudi počinju specijalizovati nastupom na univerzu. Maturom prestaje svestrana naobrazba.

DRAGO *(vrlo živo):* To stoji.

ĐURO: I treba tako da bude.

MARIJ *(nehotice porugljivo):* Misliš? *(Nastavlja polagano):* Nitko dakle neće tvrditi da svršeni pravnik ne razumije apsolutno prava. On to zna. A nekoji znaju i vrlo dobro. Nekoji izvrsno. Matematik matematiku, medicinar medicinu itd. Svršena univerza i u većini slučajeva - svršena specijalizacija. Ali u dosta slučajeva ona se i nastavlja. I samo da ne bude tebi, Đuro, precrno, ja ću se primiti onih koji nastavljaju specijalizovanje. Pravnik postaje ili sudac ili odvjetnik... matematik, uzmimo, profesor, medicinar liječnik itd... A sada pitam, šta imamo mi svi kao ljudi zdravi, pošteni, svoji od toga? Ako me optuže, odvjetnik će me braniti; ako me netko napadne, suci će suditi; ako obolim, liječnik će me liječiti, a ako dobijem dijete, matematik će ga učiti matematici da se može kroz to dostati univerze i - kruha... Ali mi, ovaki, šta imamo mi od svega toga? Daju li nam oni više od redara koji nas štiti i pekara koji mijesi kruh.

DRAGO *(žestoko):* Ne, zacijelo!

MARIJ *(živahno):* I eto nas. Sad smo napokon došli i možemo odahnuti. *(Pauza.)*

DRAGO *(zamišljeno):* Jesi li odahnuo?

MARIJ: Zašto pitaš?

DRAGO: Pitam.

MARIJ: Ja jesam.

DRAGO: Onda, onda nastavi. To nije sve.

MARIJ: Gotovo sve. Ali pođimo dalje. *(Turobno):* U svemu ovome - kolika sićušnost! I koliki zločini! Pravi zločini! *(Kao da su ove riječi nenadano ko zamah vjetra udarile u njihova lica i prekinule dah. Ali Marije, što bijaše taj nenadani vjetar, prije no su oni mogli progovoriti, nastavi):* Specijalizovaše se! Stvoriše kaste u znanosti koje se

međusobno izdaleka samo - poštuju! A ona? Život u uzi, spol bez spola i mozak bez tijela. Nijema i gluha i besplodna... A mi ostali, mi ostajemo raja. Jer kome je pristupačna njihova znanost? Stegoše je u paragrafe, u prijetnje trećega reda, školarinu i - šoštariju, u klubove ograđene kineskim zidom i vjesnike latinskim imenima! A mi - raja - gladuj i crkni! Bačeni u led, bez ogrjeva, bez kruha. Onda ti se još podruguju i govore: Radi i - živi! Živi i - radi!

DRAGO: Misliš mene?

MARIJ: Ne, tebe. I kako bih mogao tebe.

ĐURO: Onda mene.

MARIJ: Ne, ni tebe. Ti o tom nisi ni govorio.

DRAGO *(uvijek onako zamišljen):* I jest tako. Samo, što bih ja rekao da su i oni odijeljeni kineskim zidom.

MARIJ: Možda. Ali ne od nje, koliko od samog shvatanja. A to su još oni najbolji. A šta da se kaže za čitave legije... *(Ponavlja ko za sebe):* Čitave legije... *(Kroz nekaki neugodni, tihi smiješak):* Vele da novorođenčetu Čehu postave u jednoj ruci kesu novaca, a u drugoj gusle, pa koja strana prevagne, prevagne za život. A našemu čovjeku u lijevoj fotelju za zijevanje, a u desnoj bocu vina... Pa... što prevagne - prevagne... Samo što u nas prevagne najprije desna ili - obadvije najedamput!

DRAGO: Da. *(Pogleda ga sjajnim, dugim pogledom):* Nastavi.

MARIJ: Što da nastavim?

ĐURO: Pa o tom. Nije precrno, zaista, samo što se ne vidi ni jedna svijetla točka. *(Smije se i puši):* Ja ću šutjeti. Danas je tvoj dan.

MARIJ *(dršće):* Jest! Moj! I moj rođendan! I gle -

DRAGO *(gleda ga oštro):* To nije sve.

MARIJ: A kako to ti znaš?

DRAGO: Znam!

MARIJ: Po čem?

DRAGO *(udari šakom o stol):* Znam!

MARIJ: Oho!

DRAGO: Nije sve, velim. A ja hoću sve da čujem.

MARIJ: A zašto?

DRAGO *(zabrinuto):* To ne smije da propadne. A ti bi mogao zaboraviti.

MARIJ *(u čudu):* Za-bo-ra-vi-ti... Što misliš pod tim?

DRAGO *(nevoljko):* Mislim: zaboraviti.

ĐURO: Moglo bi se naime utopiti u - alkoholu.

MARIJ *(onaj stari djetinjski izraz, koji kroz govor brzo prelazi u ozbiljnost, pojavio mu se na licu):* Uistinu. Pokreteniš se. Nestaje memorije. Zakopana prošlost. Krasna prošlost! Prošlost od osam gimnazija, dvije godine grijanja u biblioteci, praznog psovanja i lumpanja na velike dane! Prekrasna, uistinu! *(Prezirno kao da govori o nekom trećem):* Ima što da se zaboravlja! Jedan život trijumfa, otkrića, izuma, studija, novih problema i novih teorija!

DRAGO: To nije ono.

ĐURO: Ta pusti ga. Danas je njegov dan. Govori!

MARIJ: O onom. Prestasmo kod većine, kod mesa i kosti. *(Ona se ironija stade izvijati ne u sarkazam, nego u poluočaj kojemu je prva polovica strah.)* A ova je većina naše društvo. Naš klub, naš drug trotoara, kazališta, skupština i birtija. A vi, možete li ga vi podnijeti? Ovo društvo, ljude ove što predstavljaju u svom životu - prvu fazu pseta što siše; drugu što laje; treću što njuška; četvrtu što liže; petu što glođe i šestu što drijema... Slušajte im razgovore. Njihova struka ulazi za dublji kaki vic ili imponovanje; njihovo svestrano znanje za aferu koje sulude princese ili cirkus; njihova duhovitost za bokove konobarice, a njihov zanos za lakirane cipele ili potreptaj čije visoke, mršave ruke po njihovim krepkim, herkulskim ramenima. *(Ogorčeno):* Da, uzeše bič, bič, žestoki bič u još žešćim rukama i išćeraše me, izbaciše, izbaštiniše - pse nahuckaše na mene - i više - - uzeše redara i ko skitnicu otpraviše iz grada i ostaviše pustome, sablasnome, seoskome drumu. *(Oči ko da se napuniše nemoćnom srdžbom. Pauza.)* A onda - ipak - nađoh vas. *(Odvrnuo se od njih;*

pauza.) Ali došlo je ono što je sve zapečatilo... I zadnja se je luč utrnula. *(Kratka, svečana šutnja):* Nedavno, pred pola godine, ležah u krevetu bolestan. Mogao sam tek čitati novine i ja sam ih čitao od uvodnika do oglasa. Tako jednoga dana naiđoh slučajno na jednu kratku noticu od nekih deset redaka u kojoj se je spominjalo, kako pada teorija atoma i kako se čitava kemija postavlja na nove temelje. Čitavi prevrat u znanosti! *(Gorko):* A ja to doznah slučajno, kad se primih čitanja zadnje rubrike!! Shvaćate li vi, šta znači ovo, kad do nas prije dopre prevrat kojeg divljeg plemena, negoli prevrat ljudskog vjerovanja? Bogzna, pomislih kakve su tamo nove istine zamijenile stare; i koliko je teorija oboreno u koje mi još i danas vjerujemo umišljeni u svoju suvremenost! Bogzna, koliko je činjenica ispitano i svedeno na drugi put, a mi na njihovom temelju dižemo i gomilamo laž na laž; dižemo zgradu laži i glupo vičemo: Ovo je hram istine!!!... Ležah u vrućici; ogromni, porugljivi brojevi kojih ne mogoh pročitati, zujahu oko mene, a ja sam u silnom strahu skrivao svoje upropašteno, postiđeno i osramoćeno lice i sakriti ga ne mogoh. Probudih se mokar do kostiju. *(Pauza. Onda on u tišini, koju je tek Đuro prekinuo ispivši nešto manje od pola flaše, progovori duboko, zatureno, muklo):* Od onda datira sve ovo. I zadnja se je luč utrnula. Mrak. Sablasni mrak. I - panika. Od onda kapi svakidašnjosti i vječna magla ambijenta... I slutnje... Nervoznost, besanica, slomljena misao i klin u mozgu, oko kojega se kupi paučina... Raspoloženje koje te hvata kod trešnja, što su prošle i što ih očekuješ... Onda želiš zaborav - glazbu kojom se kolju ljudi - alkohol kojim se rugaš smrti... A ona je tu. *(Stresao se.)* Ona je tu. *(Zaprepaštenim smijehom):* Čekaš je s pjevanjem ko kraljevnu, s posmijehom ko proljeće i sa suzama ko slobodu. *(Ali njegov je smijeh ostao pust. Ona dvojica ko nijemi, a on ko u deliričnoj ekstazi. A onda, ko da ga je omaglica udarila, povukao se. Tada - kasnije - prividno jednostavno i mirno):* Ajdmo! Ne budite djeca.

ĐURO: Ne.

MARIJ: To je tvoja posljednja?

ĐURO: Posljednja. *(Primio se jedne knjige.)*

MARIJ: A ti, Drago?

DRAGO *(otima se teško, plašljivo i mučno):* Ne.

MARIJ: To je tvoja posljednja?

DRAGO *(k. g.):* Da.

MARIJ *(Zapuhano, ko da suzdržava plač):* Posljednja, baš posljednja?

DRAGO *(s naporom):* Posljednja.

MARIJ *(k. g.):* I ne ideš?

DRAGO: Rekao sam.

MARIJ *(nehotice krikne):* Ne?! *(Ali se odmah snađe):* Dobro dakle.

DRAGO: Kuda ćeš sada ti?

MARIJ: *(besvijesnim sarkazmom):* Napisat ću i ovjekovječiti. Šteta da propane, a mogao bih zaboraviti. *(Ode naglo.)*

DRAGO *(koji je besmisleno gledao u strelovito zatvorena vrata, tupo):* Šta...

SCENA DRUGA

Isti dan podveče. Magla užasno niska. Drago se još napinje da uhvati koje slovo, a onda spusti knjigu na krilo. Njegov je lik neopredijeljen kao i predmeti u sobi, što se gube u gustoj kiši tmine. Najedamput zamnije s hodnika žamor. A onda se rastvore širom vrata i dva beskućnika s Đurom unose nekaku blatnu, nepomičnu trupinu. Marije!

JEDAN B.: Posvijetlite!

DRAGO: Šta? *(Prišao k njima i viknuo):* Ah!

ĐURO: Eto ga! Pripali žigicu. *(Drago pali.)* Tu. Na krevet. *(Polože ga na krevet. Prema Dragu):* Ko klada. *(Obraća se k njima i daje novac):* Tako smo pogodili.

DRUGI B.: Ali - težak, gospodine, što mi nismo predviđali, a pogođeno je bilo do kuće, a ne u prvi kat.

DRAGO *(grubo bacajući novac):* Na! Ajde sada. *(Oni odlaze.)* A sada, moj Đuro, šta je to?

ĐURO: Opio se. Užasno. Dolazio sam kući, kad u jarku šta vidim! Marije! Uistinu - ko klada. Ni da se mako. Prodrmah ga. Ništa. I

opet. Ništa. Da ga podignem. Ne ide. E onda nije bilo druge: nađoh ovu dvojicu i teškom ga mukom donesosmo ovako - na rukama. Nisam htio u njegov stan. Predaleko je, pa onda kroz grad.

DRAGO *(on je duboko uzrujan, čas ko ganut, čas ko razdražen):* To je dakle ovjekovječenje! A ja sam slutio. Onaj čas kad je otišao kao da istom dopriješe njegove riječi do mene. Rugao se.

ĐURO: Pripovijedala mi Katica da je bio u njih i ispio za kratko vrijeme litru rakije i otišao.

DRAGO: I one su mu dale?

ĐURO: Nisu ispočetka. Onda je izvukao samokres i -

DRAGO: Šta?

ĐURO: Samokres i stao prijetiti. A ona sama sa sestrom.

DRAGO: Samokres, odakle mu samokres?... I zašto?...

ĐURO *(izvuče ga):* Evo ga. Sasma nov. Na šest hitaca. Morao ga tek danas kupiti.

DRAGO *(viče):* Šta smo ga ostavili! Šta smo ga ostavili!

ĐURO: A ko je mogao predvidjeti? Nikada nije sam pio. Sjećaš se njegovih riječi: Lumpaj dok si živ, ali u društvu. A kad si počeo piti sam, onda si propao zauvijek.

DRAGO: A šta je htio sa samokresom?

ĐURO: Bog bi znao. Možda i sebe.

DRAGO: Sebe? *(Duboko):* Da. To je moguće i... možda pokušao, ali ne imao snage... "Ja ljubim život..." Na njega je moralo djelovati, što smo ga odbili. Možda se je najedamput osjetio sam, potpuno sam... Ali kakva borba u ovoj lubanji! Kako je moralo biti njemu u onome momentu... Strašno... Sam... A on je baš govorio o drumu...

ĐURO: Šta će sad Anka?

DRAGO: Ostavit će ga. I bolje.

ĐURO: Bila je baš na prozoru i odmah se izgubila. Zacijelo plače.

DRAGO: Ali mi! Mi! Ne predvidjeti svega toga... A njegove su riječi,

i više zvuk njegova glasa tako dobro izražavale svu muku njegove nutrine. Ko da sada tek osjećam. "Ovjekovječit ću... šteta da propane..." Zvao nas je. Zacijelo ga je onaj razgovor i više izazvao... *(Tiho):* I mene je...

ĐURO: Na što?

DRAGO *(turobno):* Na piće... Ono bijahu sve istine. Osjećane po svima nama i po njemu izražene. Povlačenje... Sva se je najposlije naša literatura talenata povukla, zaturila, propila... Sad uzme njega, što je ostao na nama dvojici - zadnji tinjaji svjetla - a onda i to utrnulo. Odbismo ga. Koliku ludost počinismo, koliku ludost!

ĐURO: Odakle smo mi mogli to predvidjeti? Na temelju čega?

DRAGO: Na temelju njegovih riječi, kako je ušao pa dok nije izašao. *(Više):* Ta sve je ono išlo za tim... i svaka crta lica... i... suze.

ĐURO: Plakao je?

DRAGO: Jest. Ja sam ih vidio. Plivahu u očima... A kad se ono digo, zacijelo se razliše... Bijaše ih suviše.

ĐURO: Toga nisam primijetio. Ali molim te, zašto to?

DRAGO: Zašto to? *(Onda porugljivo):* Valjda premalo osjeća, valjda su njegove riječi afektacija. Valjda se je on ugledao u kojeg stranog heroja, pa sad paradira u našem društvu kao umišljena, tragična, dekadentska ličnost.

ĐURO: Ne razumijem. Ovo su bolesni intelekti. A nama se hoće vedrih mozgova, nepomućenih osjećaja i jasnih ideja.

DRAGO: Čuo si... ima ih. *(Zašutješe obojica. A Drago je pošao onome krevetu i najedamput odskočio. Gušljivo):* Zaudara.

ĐURO: I ja osjećam. A kako da ne zaudara rakija. Bogzna šta ona sad stvara, tj. rastvara.

DRAGO: Ali to je čudnovat smrad, a ipak poznat...

ĐURO: E, poboga! Osjećao si ga, kad si trijezan spavao s pijanim... Sjećaš se Triju Kralja, kad me kolege opiše i dovedoše tebi na čuvanje?

DRAGO: Da... ali to je drukčije... I poznat, ali ne od one noći.

ĐURO: Šta ćemo samo mi noćas? Lako da nisu noći ladne. A s njim ne možemo u njegov stan.

DRAGO: Možda se probudi. A ja ću s tobom u krevet.

ĐURO: E pa dakako. U gimnaziji spavasmo uvijek udvoje. Ljeti te, istina, izmasakrira, ali zimi! Gle! Krasne li misli! Ako budemo spavali udvoje, može prozor biti širom otvoren. Samo kad ne bi pokrivač bio tako uzan. *(Udari se u čelo):* Ali šta! Ko se snađe, taj se ne izgubi! Dvije kabanice - jedan gunj.

DRAGO *(potišteno):* Ali svejedno. Valjalo bi otvoriti prozor. Postaje nesnosno, teško...

ĐURO: Pa otvorimo.

(Otvorio prozor, a to - dosad tek čujno zavijanje pseta, što se je gubilo u njihovom razgovoru - ponese se izazovno do njihovih ušesa. To je stari Kastor, što je oslijepio u ovoj kući i već godine ne dao glasa od sebe. A njih se dvojica najprije pogledaše, ko da je u kuću provalio tat ili razbojnik, i gledajući se ovako nepomično, upitno, kroz talase iglica, što im se valjahu kožom, najposlije, u isto vrijeme, uvijek nepomično, s blijedilom na drhtavim usnama i iscijeđenim obrazima, progovoriše duboko, svečano, šapćući: "To je smrt!" I još se ne makoše ko da ih je ono veliko, porazno i neiščekivano okamenilo. A onda - Drago je prvi prestao gledati smrt i zagledav čovjeka, prijatelja i umnika ko oslabljen pao na prsa gorostasa druga i zaridao pritežući k sebi toplotu i snagu jednog snažnog života - ko da je želi ispiti i raspokloniti onome što je zauzeo njegov krevet.)

ĐURO *(lagano se oteo, pristupio na prstima mrtvacu, opipao čelo, prinio uho na prsa i - kao prije - duboko, svečano, šapćući):* Jest! Ona je.

DRAGO: Ona! Ona! On ju je vidio. Ali joj se nije nasmijao. *(Tiho):* Marije... Marije...

ĐURO: Valja se sad krenuti.

DRAGO *(suludo):* Sve je propalo. Nema ništa.

ĐURO: Dozovi se k svijesti. Valja sve urediti. Ne možemo ga ostaviti ko životinju.

DRAGO: Njega?

ĐURO: Ajdmo dakle... Čekaj. Da mu bar pripalimo svijeću. *(Zapali je i postavi do kreveta.)*

DRAGO *(zagledao se u njega u svjetlu voska, što i više umrtvuje mrtvačevo lice i svojim zadahom unaša misao u crkvu, u raspad mozga i klecanje kosturno):* Ovako umro. Ovjekovječio. *(Snizi sasma glas):* Ali koga? *(Prignuo se i primako usne čelu na kojem se koža upila u kost):* Kako je ledeno... A nekada? Vulkan! *(Đuro ga odvuče. Odu.)*

(Mrtva soba. Stvari. I onaj je stvar. Onaj umnik, što umišljaše da je jedini živ u jednom ogromnom grobu od milijuna i milijuna ljudi. Samo se svijeća čini živa: ona se svija, dršće i otima: to nju oživljava dah večeri, tek osjetljivi dah maglene prirode. A isprekidano zavijanje staroga, sijedoga i slijepoga pseta jedino ispunja tu dugu tešku, potištenu, kužnu pauzu. I on se probudio, kad je čovjek usnuo; progovorio, kad je čovjek onijemio; oživio, kad je čovjek umro. I prestao tek onda, kad je izazvao lijene, daleke susjede i ko kapelnik počeo ravnati očajnim, zlogukim zborom.)

DRAGO *(ulazi s liječnikom):* Izvolte.

LIJEČNIK *(ispitavši sve točno):* Gotov je. A kako se to dogodilo?

DRAGO: Našli ga.

LIJEČNIK: Kratka smrt. Udario u sljepočicu. Vidite ovaj tanani mlaz krvi. Voda ga isprala. Ali recite: bio je pijan.

DRAGO: Jest.

LIJEČNIK: Ovako mlad! Šta može njega da natjera na ovako očajanje. Bio je možda melankolik?

DRAGO: Dapače!

LIJEČNIK: Ili možda bolestan od kake neizlječive bolesti?

DRAGO: Nije. On je trpio duševno. Odbio se od društva, pošto ga prozreo i - prezreo. Uz čašu vina izgledaše raspoložen. Obično je pjevao. U zadnje je vrijeme znao kadgod i plakati, ali samo u mojoj

blizini.

LIJEČNIK: A njegovi preci?

DRAGO: Ne poznam ih. On je počeo primati neke oznake "Očajnika", ako vam je poznat. Razoriti samoga sebe i užasna lakoumnost. Samo nešto: bojao se nečega, smrti. Jer njegov je mozak do posljednjeg gotovo časa ostao oštrouman. Radio je neprestano. I možda baš taj rad -

LIJEČNIK: A nije nikada naginjao samoubojstvu?

DRAGO: Našli mu u džepu nov novcat samokres... Nije imao snage.

LIJEČNIK: I nije imao više od 22 godine. Neobično... A žena?

DRAGO: Teško da je ona tu ušla više od ostalih.

LIJEČNIK: Gotovo je. Ovo je prvi slučaj i izvinte, ako sam se zadržao radi upita na koje više možda nemam prava.

DRAGO: Liječnik ima uvijek to pravo, ne uime posla, nego znanosti. Ali - vi potpunoma vjerujete mojoj poštenoj riječi -

LIJEČNIK: Molim, molim -

DRAGO: Nismo pri novcu. Ali njegovi su roditelji bogati. Istina, u zadnje ga vrijeme zanemarivahu, ponajviše radi njegovog načina života. Ali u ovakom slučaju -

LIJEČNIK: Molim.

DRAGO: Vi ćete se ustrpjeti najviše za dva dana. - Brzojav je već odaslan.

LIJEČNIK: Molim. *(Pruža mu ruku):* Ostajte zdravo, mladi prijatelju. I ja dijelim s vama, budite uvjereni... Ovo je zaista prežalosno... Ovako mlad...

DRAGO: Hvala vam od srca. *(Ispratio ga i pritvorio vrata i odmah - kako se našao sam s mrtvacem - pomolili se ko slučajno grčevi na njegovom licu. I stao griskati usnice, zagledao se iz daljega u mrtvaca.)*

ĐURO *(ulazi. Njegov je govor zauzetost, ko da aranžira ples ili izlet):* Sve je u redu. Pošao sam najprije do dr. Jakića, ispripovjedio mu čitavu zgodu, a on je odmah pošao sa mnom do pogrebnog društva i sve

preuzeo na sebe. Uime prijateljstva, dakako, s njegovim ocem. Krasan čovjek. A onda sam rekao Rajiću, neka djeluje na đaštvo. On je obećao da će doći korporativno.

DRAGO *(mirno):* Mrtvoga će častiti, a živome se podrugivahu.

ĐURO: Ti si čudan čovjek. A zar bi ti htio da ga odnesu onako ko prosjaka? I da je prema tebi, u krevetu bi se usmrdio.

DRAGO: Ne zamjeram ti ništa. Hvala, dapače. Neka bude sprovod doličan i dostojan ne njega, nego društva kojemu bijaše članom. O tom se i radi. Zato će se dozvati i svećenik i bezvjerac će ležati u posvećenoj zemlji.

ĐURO: Evo, kaki si. Teorija. Ali tako valja da bude. Tako bijaše sa svim bezvjercima, pa će biti i s njime. Jedan čovjek niti može stvoriti niti promijeniti zakona.

DRAGO: Zakoni su za ljude, a čovjek, ako hoće, može ostati čovjek.

ĐURO *(srdito):* Neka ostane dakle čovjek i nek se usmrdi tu.

DRAGO: On nas ionako ne čuje. Da mu je sada moguće progovoriti! On, što nije u ljubavi mogao zaboraviti na uvjerenje - sada radi same familije, radi prezrenih kolega i časti jedne kukavne univerze - radi onih koji ga dovedoše u jarak, do samokresa, alkohola, smrti i šutnje, - on umire, on se zakopava u posvećenoj zemlji, dobija krst i osmrtnicu ko katolik!! Nije li to smiješno?

ĐURO: Nije. Ali tako je. Religija radi časti - i nužno je...

DRAGO: Uostalom, ovo nije Marije. Ovo je trupina. Klada. Na ovo imadu oni pravo. Jer ovo nije Marije... ovo nek uzmu... nek paradira, nek se iznese koji novi govornik, nekrologista. I komemoracija. I spomen-ploča! Njegovi će je zacijelo podići - radi svoga ugleda... I bit će reklame za njih, za reakciju, za sve što se drži s pomoću mrtvaca za - mrtvace.

ĐURO: I ovako govoriš nad njim - u ovome momentu!

DRAGO *(užasno teško):* Ovo je brutalnost koja godi... Gutam je ko šećer!

ĐURO: Ali čemu to? Naša je dužnost pokazati njegovima da je u

našim rukama. - Čini mi se, idu. *(Ulaze "oni od društva za pogrebe"):* Valjat će ga prenijeti u drugu sobu. Tu vam nije na ruku, jer ćete ga i prati. *(U hodniku se vidi lijes.)*

JEDAN: Vi se nemate ništa bojati. To je naša briga. Ovamo ga. Tako će ići lakše.

(Unose lijes i postavljaju ga na dva stolca. A onda spuste u nj mrtvaca. Onda ga podignu i odnose. Za to su vrijeme njihov rad pratili obični usklici: "Aha! Oo! U! Pazi! Tako! Aha" *Jest! I Drago, što je pratio beščuvstveni rad ruku, vidio da je to već klada i da nije čovjek. Ko svaki teret, što se istim usklicima diže i - spušta. Dapače! I psovka je neminovno došla. I psovka će ga ponijeti na groblje, iskopati jamu, zasipati zemljom i - udariti mu u čelo krst. Psovka! A blagoslov će doći ko dijete, što je gledalo gradnju očeve kuće moleći boga da se sretno dogradi, pa onda zamišlja: to sam ja isprosio...)*

DRAGO *(osjetiv onaj tupi odjek osjetio zemlju i vječnost svojega druga i naglo problijedi. Pa Đuru, što je htio da pođe za njima, primio obim rukama):* Ne idi još!

ĐURO: Moram pripaziti, jer tu ih ima svakakih.

DRAGO: Šta da gledaš, kako ga svlače i peru i psuju - i možda se otme koja primjedba koja će ih sjetiti da je i ono bio čovjek... muško...

ĐURO: Šta si tako uzrujan? Dozovi znanost u pomoć, kad nećeš boga.

DRAGO: Znanost? Ali čekaj, samo nešto.

ĐURO: Govori.

DRAGO: Marije je umro... Nema ga... Ali Marije od danas popodne nije umro! On je tu - ili možda nije?

ĐURO: Eto što znači umarati mozak. Hladne obloge. Drago, a ja ću se začas vratiti. Ti - lezi.

ANKA *(do vrh nosa gotovo omotana, sva drhtava, plačna, više od ženske naravi, straha, razmiljenosti i mačjeg mazenja no razumne, iskrene boli. Tanana je i vitka - ko stvorena da se privija na momačke grudi u parku, stojećke, u zasjeni):* Izvinte!

ĐURO *(u žurbi):* O molim, samo izvolte.

ANKA: Strah me samu... Dozvolite... O bože! Bože!

ĐURO *(odmah joj primako stolac uza sto, donio svijeću i pritvorio prozor):* Evo začas i mene, a dotle - *(pokazuje na Draga).*

DRAGO *(sustavlja ga):* Ali prije odgovori.

ĐURO: Na što?

DRAGO: Na ono!

ĐURO *(bez misli):* Nije. *(Ode.)*

DRAGO *(gorko):* A možda i jest! *(S crnim slutnjama):* Možda i jest! *(Spustio se dremovno na stolac.)*

ANKA *(tiho, uzdišući):* Bože, bože! Ko bi se bio nadao. Još onaj čas, kad su ga donijeli, ja sam mislila da je pijan. I pobjegla sam od prozora - od stida, sakrila glavu u krevet i plakala... Nazvala sam ga tako ružno, tako ružno... Sramotno... Bože! Bože! A onda lijes... i zavijanje Kastora... *(Strese se):* Onda sam sve razumjela... Kakva smrt! *(Onda, nakon pauze, življe):* A kad pomislim! Još jučer!... Sreo me je u dvorištu. Ja sam vješala rublje, a on došao na vrata... Bio je tako lijep i veseo... "Anko, reče, ostavi sve i sjednimo na ovu klupu. Ti ni ne znaš, kako je to, kad sunce u jeseni grije pleća, a oko mjeri čiste, modre vrhunce". I uzeo me za ruku i sjeli smo na travu. A on je stao govoriti: "Gledaj tu krošnju kuća. Ne čini li se zelena? A gledaj one kamene, modre zvonike. Ko da će se sa njih ponijeti uskrsna zvonjava. A ovi tu, ovi pravi zvonici ko da se njišu od dragosti, što ih draška sunce... Jesen... a sunce ko u proljeću". I čvrsto me stisnuo, pa se okrenusmo. "Gledaj - gotovo je viknuo - to je sve njegovo djelo. Uljepšava - idealista! Oživljava - Hrist! Grije - ljubav! Prži - strast! A kad se baci u borbu, razdere oblak i raspršri maglu: Trijumfator! On, bog naš! Svemogući, pravedni, beskrajno dobri - ali ne vječni. Jer nema vječnih bogova". *(Ona je to čitala iz jednog zgnječenog arka.)* Sav

je drhtao. I onda - oboje stadosmo trčati. "Uhvati me, vikao je, za poljubac". To ne, rekla sam ja. "Onda ću ja tebe!" I onda trčasmo... Tri me je puta uhvatio i napisao ono sve... i tri puta... O bože, bože...

DRAGO: Jučer ujutro... jest. Trčao sam i ja.

ANKA: Ali onda - najedamput - gurnuo me grubo. "Eno dolazi. Oblak!" I porugljivo stao govoriti: A šta on, Hrist i sve onako. Ja sam upamtila samo tri riječi: Kiša, magla i zadnji dan... O bože, bože... Slutio je...

DRAGO *(brzo, upropašćeno):* Slutio, da... jer ono bijaše zadnji dan... Ovo je mrak.

ANKA *(plače, ali odmah prestane):* A ko bi bio rekao... Danas o podne još... a uveče... Ništa... O bože, bože... Kakav udarac -

DRAGO *(grubo, prezirno):* Čemu suze? Gotovo je.

ANKA: Samo kad će mu sprovod biti u redu. I lijep. Đaci će zacijelo svi doći, i govorit će se na grobu... Hoćete možda vi, Drago? A vi biste mogli, vi umijete... Bit će i vijenaca od kolega. Pa od dra. Jakića. Onda od njegovih... O, bit će mu lijep sprovod... A ja - Psst!

DRAGO *(Nije ju ni dospio saslušati, jer su ga oni isti glasovi iz hodnika zbunili i rastresli. I začas se pomolio na hodniku lijes. Prolaze. I odlaze. U tišini. Bez pratnje Kastorove, tek s uzvicima polupijanih ljudi i psovkama, što začinjaju rad).*

ĐURO: Sve je u redu. *(Sjedne):* Jeste li se već umirili?

ANKA: Ne zaboravlja se sve u nekoliko sati. Jadnik!

ĐURO: Šta ćemo. Ni mi nismo vječni.

ANKA: Ali tako mlad... Ne, ljubav se ne zaboravlja... prva ljubav...

ĐURO: To veli i Turgenjev. Ali on veli još nešto: prva se ljubav niti ne realizira. *(Šaljivo-laskavo):* Zato je valjda i sačuvaju svi u dobroj uspomeni.

ANKA: Možda *(Šutnja.)*

DRAGO *(on nije ništa čuo. Već "od onda" bio se digo, pogledao sumnjivo za "njima", i onda - ko idiot - pošao do prozora i sada tek viknuo):* Ne

dajte!

ĐURO: Šta je to sada?

DRAGO *(kroz ovo se je nekoliko minuta njegov intelekt zbunio, izgubio, oglušio):* Ako ono odnose živoga?

ĐURO: Nakon izjave liječnika -

DRAGO *(uporno):* Ako ono odnose živoga?

ĐURO: Ta prestani!

DRAGO *(k. g.):* Ne. Obistiniše se njegove slutnje... I ovo bijaše slutnja.

ĐURO: Primi se znanosti i hladnih obloga.

DRAGO: Sve je predviđao... I ovo možda... *(Pa kao da je tek sada shvatio zamašaj svojih riječi, sav se ko slomio, umekšao, razglibio.)* Ako je pogodio... *(upire se),* ako je pogodio. *(Pa kao da mu nešto nenadano sinulo, sijevnuše mu i zabijeliše se oči):* Nož! Ovamo! Ja sam mu prijatelj! Bio sam i jesam. A savjest - ovako. Pod noge s njom! Neće mi zadrhtati ruka! Nož! *(A onda najedamput prešao u ono prvanje gibljivo raspoloženje):* A ako poteče krv? *(Zastro si lice rukama.)*

OBOJICA *(prate ga šutljivo ko što se prati fantaziranje luđaka).*

DRAGO *(ponavlja sve muklije nekoliko puta):* Ako proteče krv... *(A onda ozbiljno, rasudljivo, mirno):* Valja da neko pođe gore. I danas i sutra i prekosutra... Valja...

ĐURO *(brzo):* To je vidiš umjesno. Večeras idem ja.

DRAGO: Ti?

ĐURO: Ja. Samo se umiri. Ovo ničemu ne vodi. Valja biti jak, razumiješ, sve podnijeti, ma se rušio svijet. Podnesi, dok se da. A onda, svrši, kad se već ne da... *(Sprema se na odlazak):* A vas me dvoje sačekajte. Spominjite prošlost i njega. I plačite: olakšat će vam. *(Ode.)*

ANKA *(uvijek onako tiho):* Gospodin Đuro - o da! Da nije njega, bogzna što bi još bilo s jadnim Marijem... Ali vi, Drago, vi se odmah izgubite. Previše ste mekani. Ko moj pokojni brat. O, i on je bio krasan, predobar... Kad sam ja ležala bolesna, on je plakao u drugoj

sobi... Zašto takvi ljudi umiru? *(Pauza.)*

DRAGO *(uzeo jednu čiku, pa je gnječi o sto. Čini se miran, ali to je mir površine):* Bogzna, hoće li se skoro vratiti.

ANKA: Hoće. Ako udari prečcem, onda je natrag za nekoliko minuta. *(Pauza.)* Samo kad su Kastora odveli... I on pod stare dane... Životinja sluti, pseto pogotovo.

DRAGO: A vi ne?

ANKA: Ja? Hm.

DRAGO: Čudno.

ANKA: A zašto se vi, Drago, tako bojite?

DRAGO: Čega se bojim? I koga?

ANKA: Ma da nije... znate, kako ste prije...

DRAGO: Šta prije? *(Besavezno, ko da je u sebi našao vez):* A vi?

ANKA: Ne. To nije moguće... Nikada se nije čulo.

DRAGO: Gle! Gle! Vi niste čuli... *(prezirno)* ili ste čuli i ne razumjeli... *(Najedamput njoj u nos):* A zadnji dan i prva naoblaka -

ANKA: Kako?

DRAGO *(k. g.):* Slutnje! Slutnje! *(Uporno):* I ovo bijahu slutnje!

ANKA: Kakve slutnje, zaboga? O čem vi govorite?

DRAGO *(istom onom brutalnošću, što ga opija):* O živima u grobu! O onima što umru kasnije od svećeničkog "počivaj u miru". *(Ali se u nju izmiješala ona prvanja žurna, potištena, glibljiva strahota i - prevladala):* Ovako. U lijesu. Otvori oči: mrak. Dahne: smrad. Gane se: vlaga, daske, okovi. Misli: ne shvaća. I opet. Otvori oči: mrak. Dahne: smrad. Gane se: vlaga, daske, okovi - *(Stade ponavljati i treći put, a onda ko da su to izrazi nečega, što sam proživljava, trgne se i skoči, ali ne odahne; gušljivo ko da mu strahota poput dima napunja nozdrve i grkljan):* A onda, gledaj! Ovamo! Ovako! Grizi! Zubi su oštri i nokti oštri. Krv. A meso ko da nije tvoje. Ko da su tvoji prsti pandže pantere. Ovako. Krv. A glava udara. Kvrge. A mozak curi ko mlijeko. Šta on? On će da budi? On Đuro? *(Ceri se):* Đuro uskrisitelj!

Đuro Hrist! Đuro sunce! On!! *(Uhvatio obim rukama glavu.)*

ANKA *(podigla se, ali ko prikovana od groze ostala na jednome mjestu, drhtava, sklopljenih ruku i blijeda).*

DRAGO *(Kako se uhvatio ko da je stegao mozak u lubanju i uhvatio jednu misao - rastvorio prozor i stao zavijati ko strah kad pjeva u muklu, crnu, bezvučnu, gustu noć):* Marije! Marije!

SCENA TREĆA

Treći dan pod sumrak. Naoblaka. Polutmina.

ĐURO *(iza brze stanke ušao; skinuo kabanicu i šešir, došao pred ogledalo i poravnao kratke, plave kose. On je odjeven sasma u crnom. Čas i spustio se pljusak, a na vrata unišla bez kucanja Anka, žurna, napetih ušesa).*

ĐURO: Ah! Ja se klanjam; izvolite, molim.

ANKA: Kako je bilo?

ĐURO: Krasno. Isto mu je vrijeme išlo na ruku. Evo kiše.

ANKA: Ta pričajte.

ĐURO: Đaci - njih stotinu - in corpore. Pa rođaci, braća, dr. Jakić, profesori Miletić i Božić, trgovac Stjepanek i nekoliko nepoznatih. Nadgrobno je slovo držao Muačević uime đaštva i Machiedo uime Primoraca. Pjevahu dva društva: "Zrinjski" i "Primorski soko".

ANKA: I to se sve ima vama zahvaliti.

ĐURO: Zašto meni?

ANKA: Ne govorite, ne govorite. Ja sam sve vidjela. To je samo vaše djelo. Hvala vam.

ĐURO: Molim! Učinio sam svoju dužnost, dužnost kolege i prijatelja i više ništa.

ANKA: A onaj - Drago?

ĐURO: I on je bio, ali se izgubio. Užasno je propao u ova dva dana.

ANKA: Od one užasne noći već nije pri sebi. Ah, bio je strašan.

ĐURO: Proći će. To su tako zvane fiksne ideje. Njega su pomele one Marijeve slutnje, a on ga je silno ljubio. Ali to će sve proći. Ne valja ga uzrujavati ni sumnjičavo primati njegova razlaganja, nego slušati i odgovarati kao da je predmet o kom govori vrijedan trezvenog razgovora.

ANKA: Ali meni nije Marije nikada govorio o svojim slutnjama.

ĐURO: Vjerujem. On ih je imao samo kod čaše vina.

ANKA *(brzo):* Šta kažete?

ĐURO: Kod čaše vina.

ANKA: On je dakle i pio.

ĐURO: Jest. I više: pijan je i umro.

ANKA *(jako):* On! Marije!

ĐURO: A nađite danas mlada čovjeka, što može da izdrži bez toga. Ali Marije nije samo pio. On se je ubijao... Ko majka zemlja - razumijete li tu riječ?

ANKA: Nikada mi toga nije rekao...

ĐURO: A molim vas, kad svaki muškarac zna da se ženama pijanice ne sviđaju.

ANKA: Ali što vi ono rekoste da je pijan i umro?

ĐURO: Jest, opio se i tresnuo u grabu. Vrlo kratko.

ANKA *(dižući se):* On! On! Moj Marije! Dakle sam i ja donekle slutila istinu... I zadnje je noći bio s vama? *(Đuro potvrđuje.)*

ANKA: A meni je rekao: Nisam bio... Lažac! Podlac!

ĐURO: Ta zaboga! On je mrtav, spomenite se, Anko.

ANKA *(tiho):* Da, mrtav. Sve valja oprostiti i - zaboraviti. *(Pauza. Onda je ona prekine prva obrativ se Đuri sa smijehom u laskavim očima):* Ali vi, Đuro, recite iskreno - ruku na srce najprije -

ĐURO *(sav je oživio i postavio ruku na srce):* Dakle?

ANKA: Sad recite: Neću više.

ĐURO: Šta?

ANKA: Vi znate.

ĐURO: Ne znam, bogami.

ANKA: Ovako *(imitira eksiranje).*

ĐURO *(spustio ruku):* Neću više.

ANKA: Ali ne. Ruku na srce. - Tako. - Sada recite: Nikada više.

ĐURO: Ali prije, prije stavite vi ruku na srce... Tako... A sada recite: Sve je oprošteno i zaboravljeno; slobodna sam.

ANKA: Sve je oprošteno i zaboravljeno; slobodna sam.

ĐURO: Tako mi bog pomogao!

ANKA: Tako mi bog pomogao!

ĐURO *(poskočan i bezuman primio joj ruku i stao ljubiti):* Napokon!

ANKA *(otima se):* Ne, tako nismo rekli... Pustite... *(Otme se):* Sada je na vama red... Ruku na srce... Tako... A sada recite: Nikada više.

ĐURO: Nikada više.

ANKA: Tako mi bog pomogao!

ĐURO: Tako mi bog pomogao!

ANKA *(najprije je spojila sjajne, radosne - u dubini bludne oči s njegovima, što su im slične s više energije i brutalnosti, a onda):* A sada, dajte mi ruku.

ĐURO *(ljubi joj ruku, pa udaljiv se za korak odahnuo):* Napokon!

ANKA: Vi ste to iščekivali?

ĐURO: Odavna. Svako jutro bio je prvi pogled za vas - prvi pogled i

prva bol. Vi ste bili već u njegovoj ruci i on vas je vodao. Zamislite mene! Sto puta se upitah: a zašto baš ona koja ne može biti tvoja, pored tolikih drugih! Ali nakon svakoga upita ja sam bio stalniji u uvjerenju: zato, jer je baš ona - "ona"! Da, ona, što sam je tražio u proljeću svoje mladosti, što sam je tražio na šetalištima, po plesovima i po prozorima... A onda... Tri mjeseca boli i mržnje... Bili ste sve bliži njemu, a ja sam osjećao sve jače da sam privezan uz vas... Onda... Uzdahnuh onaj dan, onaj - posljednji.

ANKA: Zašto baš onaj dan?

ĐURO: Jer sam vidio da on vas ne ljubi, vas, ženu.

ANKA: Ne?

ĐURO: Sjedio je tu kod stola i rekao: Ona hoće ljubav, ja intelekt; nije me razumjela ko ni ja nje.

ANKA: A on, što je on htio? Slušala sam ga, jer je u njega bio tako krasan glas... Kad je govorio - potok riječi... A ja sam mislila: šta se ima tu razumjeti; što shvatiti, što misliti? To je ko glazba... bez riječi.

ĐURO: A on je htio da shvatite, proniknete i učite. Htio je da vas digne na onu visinu znanja, na kojoj stajaše on... Vi ga niste shvatili... A vi ste ga ljubili, vi ste slušali zvuk glasa i gledali u njegove oči i možda - žudjeli njegove usne... Vi u cvijetu ljubavi, što ste i u jeseni gledali proljeće, a on? Vi zdravlje - a on?

ANKA: Ja sam snivala budućnost, ljubav, ženidbu...

ĐURO: On vam je bio tek instruktor koji vas ničemu nije naučio. Ali vi, vi... ne saslušav nikada od njega glasa ljubavi - jeste li ga vi mogli uistinu ljubiti? *(Ona šuti.)* Odgovorite, to je ionako prošlo.

ANKA: Ne znam. Ja nisam ni onda znala... Bila sam dijete... Sigrala sam se.

ĐURO: Ali to nije ljubav! To je zaljubljivanje curice, ne ljubav žene!

ANKA: Pa - i laskalo mi. Laskalo mi, što on tako uman svraća svu svoju pažnju na mene.

ĐURO *(sve življe):* To nije ljubav! A njegov organ i potok riječi - to je kao i s ljubicom; ona se sviđa, ali ne ljubi... Sve bijaše snivanje. Vi

niste ni slutili, što bi vam zbilja bila donijela.

ANKA *(gluho):* Nikada me on ne bi bio uzeo. Ostala bih usidjelica.

ĐURO: Da. *(Gladi joj kose):* I sve ovo - ove kose ko zlato - obrazi ko jabuke - usne ko trešnje - oči ko more - i vi cijela - ljepota djevovanja, miris proljeća, govor ptica, skakutanje srnčeta i - snaga majke - i sve ovo bacite tamo, u bunište... O! Kakvo bijaše srce u tog čovjeka... Ko da zakolje golubicu i podnese njezin pogled... Ja ljubim gukanje, gukanje *(sve tiše):* gukanje... *(Stisne je na grudi i poljubi u kose):* Kako "si" krasna! Ko život!

ANKA *(šapće):* Ko ti -

ĐURO *(šapće):* Ovako zagrljeni poći ćemo kroz svijet. Ni smrt nas neće rastaviti.

ANKA: Ne spominji je... ne spominji.

ĐURO: Život na nju zaboravlja i ne misli... A kad pomisli, on se je ne boji... *(Kroz smijeh):* Ko nam šta može?

ANKA *(stisne se čvršće uza nj):* Ko nam šta može...

ĐURO *(tihim smiješkom):* Skakutat ćemo i pjevati, a kad nam promuknu grla - ljubit ćemo - dijete.

ANKA *(k. g.):* On će biti - mi. Gledat ćemo u njemu nas same.

ĐURO: I vječne... U posmijehu, u pjesmi... Pa nek se spusti magla, imat ćemo ognjište; nek udari kiša, imat ćemo krov; nek nas sve ostavi, ostat će ljubav i mi *(blaženo, dršćući):* ne trebamo više... Za ljetnih ćemo noći stvarati budućnost, za zimskih spominjati prošlost... prve pjesmice, prve cjelove i prva pisma... *(Kroz sretni, živahni smijeh):* Pokaži mi - sve.

ANKA: Sve anonimno. Budalaštine.

ĐURO: Sve hoću da znam, razumiješ, sve.

ANKA *(uzbuđeno, sretno, zaljubljeno):* Dođi. *(Odu. Pauza.)*

DRAGO *(ušao je i odmah ko da je unio atmosferu svojih misli u ovu sobu, gdje je maskirani instinkt ostavio svoj zadah. On je zgrbljen; žila, što mu se nabrekla na čelu ko da izražava jednu olovnu, sivu, nabreknutu misao. Sav*

je pokisao. Ali se odmah nije skinuo. Ostao dapače i u šeširu. Tek nakon pola zaturene minute bacio šešir i kabanicu).

GAZDARICA *(donijela kavu):* Ti zadnji. Bilo je dakle lijepo...

DRAGO *(dugo je gleda ko da je mučno razaznaje):* Krasno! *(Njegovo je raspoloženje promjenljivo ko i govor, jer "ono" leži duboko: misao i osjećaj.)*

GAZDARICA: No, pa jesi li se već primirio.

DRAGO: A šta vaša visost?

GAZDARICA: Donijela sam kavu.

DRAGO: Hvala. *(Sjedne i drobi kruh.)*

GAZDARICA *(polagano, šuljajući se):* A šta je tebi? Zašto me zaboravljaš? Dosta ti je... *(Gleda ga):* Nije. Ti si bolestan; treba da se liječiš... Ali ipak - i bolestan mogao bi me se sjetiti... i one naše sobice... i onih naših poslijepodneva... Maleno i kratko... A sada? Pusta je i soba i nema više onih poslijepodneva, a ja ko prst... sama, neljubljena, zaboravljena... Ipak!... Prebrzo to ide... Vi muškarci toga ne osjećate, ali žena je svakim danom jače svezana uz vas... Slušaj... Ne srdi se... Ti ne slušaš... Drago!... Ko boga te molim, ne srdi se... Ja ništa ne tražim, ništa... Samo jedan blaži pogled, samo katkad... Gledaj me... A on je star, isprebit od rada, baca krv i psuje cijele noći... A ja... nisam kriva... Ti si mi sam rekao da nisam... Dala sam ti sve... A sada? Jedna knjiga, jedna pijanka... Ti se srdiš... I nozdrve ti dršću... Dobro, dakle - ja nisam rekla ništa... samo sam ti kavu donijela i odmah ću ići... Odmah...

DRAGO *(najedamput sve izlije po patosu):* Kava je ispita... Šolja je prazna i -

GAZDARICA *(glas je izdaje):* Tako? Meni? Meni?

DRAGO *(grubo):* Tamo su vrata, a tu je prozor.

GAZDARICA *(kriješti):* Da, nakon tri mjeseca... I kava je bila dobra...

DRAGO *(zapalio se):* A šta ćeš mi ti? Dosadila si. Traži ko će te hraniti. Ja više ne mogu. Ne mogu. A ti kriješti.

GAZDARICA: Sada me oturni nogom, kad si našo drugu -

DRAGO: Idi, rekoh ti da te ne tresnem! *(Gurne je.)*

GAZDARICA: Razbojniče!

DRAGO: Idi! I prokleta neka je svaka kap kave, što sam je ispio i svaki poljubac, što sam ti ga dao i svaki čas, što si mi odnijela. Tatice!

GAZDARICA: Šta sam ti ukrala, šta?

DRAGO: Vrijeme. Odložih knjigu radi tebe i zaboravih ono, što sam znao. Ne samo što ne postah pametniji, postah glupljim. Vrijeme si mi ukrala, i više - znanje si mi ukrala. I meni veliš razbojnik. A ti si razbojnik, jer si provalila u mene samoga i otela ko pustahija znanje... Ona prokleta poslijepodneva: Slina i cjelovi! Otrovala me. *(Gura je.)*

GAZDARICA *(uzmiče):* Lažeš!

DRAGO: Ti!! *(Istisnuo je i užasnom snagom zatvorio vrata. A onda sav zapuhan stao hvatati zrak stiskajući glavu. Ona nabreklina postala veća - a ona miso ko da se nadula dižući sam kranij).* Stoj!! Tako ti boga! Stoj!

ĐURO *(ušao naglo):* Šta je to bilo?

DRAGO *(k. g. ne vidi ga):* Ne daj! Vode! Vode!

ĐURO: Drago, zar ne čuješ?

DRAGO *(opazio ga, zbunio se i tek nakon pauze prepoznao):* A, ti si se već vratio?

ĐURO: Odavna. A gdje si se ti izgubio?

DRAGO: Zar ja? *(Podrugljivo):* Ostao sam. Bijaše krasno. Priznaše da si izvrstan aranžer i šaputahu da bi tebe trebali u zabavnom odboru.

ĐURO: No, pa ajde-de, ne bih žalio.

DRAGO: Ali neka! Govorilo se lijepo i pjevalo krasno... Htio sam već tri puta zapljeskati, ali nije običaj, rekoh *(Počinje drhtati ko od rastuće, nasmijane groze.)* Ali ja sam čekao na posljednje nadgrobno slovo i zadnju pjesmu: Zemlja na lijes. Grude zemlje, ne, kaša zemlje. Sva raskvašena, ko ljepilo. A u onome lijesu nekadanji čovjek... A lopata u rukama rakijaša, što iza svake minute opsuje boga, iza svake

druge pljune i začinivši pljuvačkom zemlju - sve to na lijes... Na nekadanjega čovjeka... Pljuni... I drugi pljunuše... A ja gledam i slušam... Smij se... slušam ipak... Ali packe zemlje zaglušuju sve. Sve... *(Šutnja.)* Onda udario pljusak. Grobar se udaljio i sada tek primijetio mene. Pogledasmo se. On se nije čudio. Podsmijevao se. *(Nehajno):* I ja sam se podsmijevao. Ti, mislio sam, rješavaš lopatom problem života i svi su toga mnijenja da si ga valjano riješio.

ĐURO *(uhvatio se odmah predmeta):* Tako ga priroda rješava, a ti ne misliš valjda ispravljati autoritet.

DRAGO: A mi zar nismo priroda?

ĐURO: Ona hoće zdravo, ne bolesno.

DRAGO: A bolest nije priroda? A otkle je onda došla? Pala s neba? Ne, sve je priroda i - neprirodno. Ali mi se neprirodnjaci bunimo protiv svakih prirodnjaka. Zovi nas rastrovnicima, razornicima njezinog organizma i autoriteta, ali mi smo se u njoj rodili. Pa reci: kankr!... Reci: bolest, što paralizira njezina uda i organe... reci: tumori - ali u njoj su i iz nje nastali.

ĐURO: Možda.

DRAGO *(tiho):* A ja sam bolestan... Od one velike smrti, ja sam počeo osjećati više bolest nego mrak... Evo, sada prozirem u apsurd svojih slutnja, a onda... svaki čas mogu one doći... ko slutnja na trešnju, i što je više goniš, ona te hvata sve više... Osjećaš jedinu pomoć alkohola... zadnje nesrušeno boštvo... uništiti se ovako... ko i on!

ĐURO: Marije spadaše u mekušce.

DRAGO: Ne, među talente... I vidiš, sada mi je sve jasno i razumljivo... Talenat među mediokritetima, duša među masama. To bijaše njegova ideja. Naše društvo promiče mediokritete, a ubija talente... Jer je ono groblje, a mrtvacima je u grobu dobro... Ali živima! Živima!!! *(Odmah je prešao rukom preko čela i žurno drmnuo Đuru.)* O čem smo ono govorili? Zastranio sam... to nije ono. *(Ali Đuro u neprilici šuti.)* Ta reci, zaboga, o čem smo ono, reci. *(Ovaj uvijek šuti.)* Ah! To nije bio predmet! To nije bio predmet!

(Najedamput zastranio sasma): I gle! Ono jasno stade se mutiti - ono razumljivo stade se plesti... slika postaje zbilja... i sve sam smiješao. *(Muklo, užasno teško):* I opet slutnje! I strah i sumnja! *(Izazovno):* Nisam li lud? Nije li to ludost?! Talenat - živ u grobu - mrtvome počast - jer, jer - *(vikne srdito zadnju riječ još jedamput, a onda se prodere):* Dobro! Ali savez! Savez! *(Pofali mu misao i samo teško uzdahne, stisne čelo i sjedne. Onda opet počinje):* Ovo je ono. Slomio sam slutnje, jer sam mislio: ono bijaše slikovito, bijaše simbol. Onda se zadubih duboko i - začudo - počelo je svitati: razumjeh simbol - iza njega bijaše trulež društva i zdravlje intelekta, što imađaše tu sagnjiti. Odahnuh! Kliknuh! Sve bijaše jasno, rastjerano i ja stadoh pisati novelu "*Simbol*"... Ali onda, onda... Simbol stade rasti... *(zgrožen):* ogroman ko bujica i *(muklo):* poplavio sve... Činjaše se zbilja... Zašto ovo? Ali onda - u muci, u rastućoj patnji nicaše misao prošle znanosti: ono je sve jedno... *(Stisnuo zube):* Ali kako! Savez! *(Uzrujano):* Vidiš ovo dovodi - ja znam da je to klin, što sam ga zabio u mozak, oko kojega prede pauk paučinu, a ona bjelkasta mu je magla prelo. *(Strašljivo, suludo):* I prede, prede, prede... a mozga sve manje, sve manje... manje... a paučina sve gušća, sve gušća, gušća... i u nju uloviše mene. *(Baci se na krevet; pleća mu dršću. Đuro se zamislio sigrajući se lancem. Pauza. A onda se je Drago pridigao užasno blijed ko da je tek došao k sebi. I glas tek što mu se čuje i organizam je oslabio; bolesnik, što se nakon mjeseci digo po prvi put iz kreveta. A možda je kroz to i koja sijeda nit upisala tragediju momenta na njegovoj glavi).* A on će morati doći. On, veliki jedini, grozni... Bog propalih, otac delirija i majka gluposti. Kako dolazi! Ko da čujem njegove korake, polagane, ali nesustale, čvrste... I krili ruke i sve se bliža... I prije no me je obujmio, bacio sam mu se sam u naručaj... Ko dijete, što je od straha sakrilo glavu u majčinom krilu, izbito zatražilo zaštitu u oca i blaženstvo u molitvi bogu... Svome bogu...

ĐURO: A nauka?

DRAGO: Nauka... *(Tajno u po glasa, šapćući):* On je jači. *(Zašutio od jada.)* On je jači. Od onog poslijepodneva pa do danas to razumjeh. Strašna je bolest i smrt, ali duboka... Ja mu se otimah, znaš dobro. Ali kad me je ko zvao, napast je bila tu i od samog se straha ne pomicah s mjesta, od same srdžbe odgovarah: ne... Eno, kako me je

Marije zvao... Ja sam mislio: prelit će se žuč ili će me ubiti strah... Nedjeljom svako pjevanje ili tambura, što sjeća na orgij, za mene bijaše ko da mi se reže bolesna noga, a ja ne smijem viknuti radi ponosa i ne smijem se oteti operaciji radi života... Trpi!... Zato zatvarah dvostruko prozore u noći, zato nađoh stan na osami... Samo da ne čujem pijane glasove, tresku čaša i prokšenu psovku alkohola... Ne čudi se. Ovo je jasno. Ovo je moralo doći. Mene je stvorila prošlost, turobna prošlost... Vidim je... Turobno se rastegla, tupa u pogledu, grka u glasu, brutalna u kretnji... Moj otac, iz kog se je iznijelo ovo bolesno stvorenje, što je "propij se" upisalo u svoj barjak - bijaše alkoholičar... I ovo će njegovo krasno svojstvo prelaziti ko neiscrpiva, unosna i zakonita baština dalje... I ja sam osuđen na propast i impotensu da vršim svoju dužnost razvijanja, izrađivanja i protančavanja ove sposobnosti za kasnije možda generacije... Jer orao je živio u visinama, a hrana, što bijaše uvjet njegova života, u nizinama... I prirodno je možda u njega razvila oštrinu vida. Ali onda - *(rasuđuje gotovo zastrašnim mirom)* onda je i to bila prirodna nužda... *(Onda gorko, mučno, bolno):* Zašto nas priteže prošlost? Zašto nas ubija, pošto nas je stvorila; zašto nas otima svijetu, pošto nas je njemu dala i životu, pošto nas je njemu posvetila... O moj oče! Kako bih te prokleo da velika bol ne zastire sva ta zločinstva! Kako bih te prezreo da užasna patnja ne vora tvoje žute obraze!... Prošlost - smrt!

ĐURO *(s očitom namjerom):* Ali gle! To je sve vrlo umno, duhovito, da, i oštroumno... Ali, prijatelju... nauka je tu, a sjećaš se, šta je baš ona tebi dala.

DRAGO: Da, da. Ali ovo je jače. Jače! *(Nenadano udario nogom o pod, srdit do najmanjeg trzaja mišičja.)* Kad oni ne osjetiše nužde za naukom - kad je prošlost ignoransa, bjeganje od škole i proklinjanje učitelja - *(Odvratno):* Gade! O gade! Pfi! *(U sve većem bijesu):* Ali zašto me drži ta prošlost? To je konopac! Ni prekinuti ga ne mogu... ni rasjeći... *(Sad mu je nešto upravo palo na um i on je uskliknuo nepomičan ko stup):* Marije! Sposobnost pića - nesposobnost nauke: prošlost! Život među mrtvima - intelekt među mesom: sadašnjost! *(Opet je postao onaj prijašnji):* Onda je on mogao pogoditi - tu nema simbola. *(Srdito, gnjevno, kroz nos):* A! *(I opet se uplašio.)* Ali to nije predmet! To

nije predmet! O čemu smo ono? O čemu?

ĐURO *(vrlo brzo):* O konopcima, što vezuju za prošlost.

DRAGO *(isto tako):* O konopcima... A prošlost! Pa da ne prokuneš i oca i majku, ljubav i potensu živina... i sposobnost ljudi! Naših ljudi!

ĐURO: Ali čekaj! Pretrgni konce!

DRAGO *(muklo):* Ne mogu.

ĐURO: A znanost - tvoj stari bog?

DRAGO *(u dalekoj uspomeni sklopi oči i blago, tiho, sjetno):* Moj stari bog! On bijaše sunce. Svemožan, neprekidan, pobjednik, što je sve bogove srušio. Ljubljah ga u zanosu, štovah u uvjerenju i njemu služiti bijaše moj zavjet, njega upoznati moja svrha, njega ljubiti moj život. *(I sad se je stresao rastvoriv oči ko da je zagledao svu strahotu sadašnjosti i ono, grozu budućnosti.)* Ne mogu ga ni ljubiti ni njemu služiti. Moj je mozak raščupan... otiče... moje su misli razorene, udavljene... Prošlost spušta svoju smrtonosnu šapu na naše glave ko gospodar, što je ugojio svinju da je zakolje. *(Užasno potišteno):* Ja više raditi ne mogu - nikada više, Đuro, nikada više... *(Pridigne se):* Ali slušaj! Ja možda ne bih propao da mi sada odmah može pomoći ona... Ali ovako... I krvnik je tu - sve nepredviđeno, neshvaćeno - i nož ti je za vratom... Ostaje ti samo dreka da se nasmije koje nemilo čeljade i da imitirajući tvoje boli pozabavi skupljeno društvo... Prekrasno... *(I opet se pridigo):* Ali slušaj Marija... Reći će ono, što je zaboravio da ja, naime, nisam kriv! I dok ću proklinjati prošlost, plazit ću jezik nesretnim kolporterima, što uniješe u nas atmosferu bigota, seoskih baba i tuberkulozne poezije... Upotrebiše zlato svoga pera, zvuk svojih rima i boje novela da izraze rug idiote na znanost. Ona je impotentna! Ona je nemoralna! Ona je rastvorna! "Ono" nikad ne odgonetnu; narod u formi kulture odnarodi i iskvari; a pokoj duše uzbuni i čar života omrča!!!... Još prije no što njezin uskrisiteljni pogled zagledasmo, prije no što njezinu analitičnu riječ saslušasmo i prije no što njezinu neustrašivu ideju živu napipasmo - uzbuniše narod, zatvoriše granicu, namjestiše vojsku i harangiraše masu. Ne dasmo joj ni blizu - ko od kuge ogradismo se od nje, jer je nekaka bena rekla: dolazi kuga - a panika nije pri svijesti i glupost

ne rasuđuje. *(Pauza. Onda hrapavo, muklo ko da kuša izvući onaj zarđali klin):* Gotovo je.

ĐURO: Da, da. *(Samo slegnuo ramenima i zapušio. U kratkoj pauzi diže se dim i ko jutarnji valovi udara o plafon. A on gleda spokojno te valove, nasmijanih očiju, što valjda vide negdje kroz dim druge oči i u njima svoju sreću i blaženstvo.)*

ANKA *(na vrata):* Đuro! Zove te tetka. Dođi!

DRAGO *(koji je dosada mirovao zakopavši glavu u šake, sav se stresao, kad je začuo taj tuđi, izazovni, porugljivi glas; ali se snašao):* Gospođice, zar me se još bojite?

ĐURO: Ajde samo: Čini mu društvo. Danas je i on od riječi. *(Ode.)*

ANKA *(ulazeći):* O, nimalo. Ja znam što ljubav čini.

DRAGO *(stade grohotati, istu onu brutalnost što ju je progutao ko šećer, izbacio jednim mahom neprokuhanu napolje):* "Ti" i "ljubav". Ljubi se sebe, a bližnji se vole kao slatkiši. Đuro je slađi, muškiji - Đuro je budućnost: zapremit će visoka mjesta, postat će uvažena ličnost i gospodin s titulom. A vi njegova milostiva kojoj će se cjelivati ruke i skidati šešir. O, ta vama se otvara krasna budućnost! Vi koracate unaprijed štovani, uvaženi i hvaljeni! Razumjeste Marija ko onaj tamo mene. Ali vi se ljubite preko živog mrtvaca i rugate preko suludog umnika! Vi, živine! Carstvujete u toj zemlji i samo s gluposti ubijate intelekte! *(Sve viši, brži, jači slap):* Živila živina - ona je život! A ti - crkni!! Smrskaj se, lubanjo, kad će na tjeme navaliti medvjeđi kamen i kad će te pseta natjerati u jarak! Iscurite, možđani, kad će se u vama saditi krumpir ko da ste oađubrena zemlja! Crkni, misao, kad ti je prošlost bolesna i zrak kužan! Raznesite nas: imate pandže! Razderite nas: imate zube! I proždrite: imate želudac! Za slavu vaše ženidbe, u slavu živine, što se drugdje ubija umom, a tu - *(Nenadano - košto je strelovit pljusak bio njegov govor - bacio se na nju i stao gušiti.)*

ANKA *(hripi):* Ao! Oa! Ao!

ĐURO *(ko ono jedamput za onog poslijepodneva - izrastao u ogromnosti, bestijalnosti, ubitačnosti - ko vuk, kad grabi za plijenom, ko vučica, kad*

brani mlade - i digavši kufer krcat knjiga, podavši mu deseterostruku težinu svojim nabreklim mišicama, učinivši ga živim svojom groznom, nepromišljenom namjerom - spustio ga na tjeme, što preslabo zaštićivaše jedan mozak, na lubanju, što propuštaše nabujalost možđana, na čovjeka, što je pošao da satre živinu): Crkni!!!!

DRAGO *(srušio se; njegova je riječ zamrla pod onim gromkim glasom; njegova se glava izgubila pod starinskim onim drvom i on je postao gluh, nijem, slijep i - glup.*

Sve za tren! Za jedan užasni, divlji, živinski i - obični tren, što je u nečijem životu - stoljeće...)

Zagreb, 29. XI. 1906.

Rječnik

bigot (franc.) – vjerski zatucan čovjek, bogomoljac; licemjer

harangirati (franc.) – vršiti harangu, nahuškati masu na nekoga; poticati na rat

ignoransa (franc.-lat.) – ignorancija, neznanje, neukost; prezir, podcjenjivanje
ignorant (lat.) – neznalica
impotensa (franc.-lat.) – impotencija, nemoć, slabost, nesposobnost
in corpore (lat.) – skupno, u skupini

kranij (grč.) – lubanja

Moloh (hebr.) – bog sunca, vatre i rata starih Feničana, Kartažana i dr. naroda kojemu su se prinosile ljudske žrtve; spominje se u Bibliji

prokšen – obijestan, drzak

šoštarija (njem.) – (prema ***šoštar, šuster*** – postolar) malograđanština

zapjehan – zadihan, zadahtan

Bilješka o autoru

Janko Polić Kamov

(Pećine kraj Sušaka, 17. 11. 1886. - Barcelona, 19. 8. 1910.)

Janko Polić Kamov, prozaik, pjesnik i dramatičar, jedinstvena je pojava hrvatske moderne književnosti, te preteča kako hrvatske tako i svjetske književne avangarde.

Potječe iz relativno imućne građanske obitelji. Otac Ante Polić kao uvjereni narodnjak i liberal promijenio je prezime iz Politeo u Polić. Porijeklom je iz Dalmacije (Hvar), a na Sušak, predgrađe grada Rijeke koja se u to vrijeme ubrzano razvija nakon što je izgrađena željeznička pruga, doselio je iz Senja. Obogatio se trgovinom i stekao ugled. Prijateljevao je s Derenčinom, Starčevićem, Supilom, a

dopisivao se sa Strossmayerom i Kranjčevićem. Majka Giema Joana Gerbac potiče iz jedne od bogatijih i uglednijih riječkih patricijskih obitelji, pa se kod kuće najčešće govorilo talijanski. Brojna obitelj imala je iznimno bogatu knjižnicu, njegovala je kulturu i umjetnost, djecu odgajala u liberalnom, demokratskom duhu. Polićevi su dobili četrnaestero djece, od kojih će prve godine preživjeti osmero; no većina će Jankove braće i sestara, kao i on sam, umrijeti u mladosti i imati težak i nesretan životni put. S braćom Milutinom i Nikolom Janko je priređivao kućni književni časopis i često izvodio kazališne predstave.

Završivši s odličnim uspjehom osnovnu školu na Pećinama, upisuje Sušačku hrvatsku gimnaziju, iz koje je 1900. godine izbačen nakon što je sa svojim prijateljima Mijom Radoševićem i Josipom Baričevićem osnovao tajno anarhističko udruženje *Cefas*. Školovanje nastavlja u Senjskoj gimnaziji, strogom katoličkom konviktu "Ožegovichianum", no i od tamo je izbačen zbog protuvjerskih ispada i nediscipline (nakon svađe, jednog je profesora pljunuo u lice).

Otac mu je 1902. godine doživio poslovni krah i bankrot, pa se obitelj preselila u Zagreb. Janko im se pridružuje nakon što je izbačen iz senjske škole. Upisao je gornjogradsku gimnaziju, iz koje je također izbačen nakon što je zbog sudjelovanja u demonstracijama protiv bana Khuena tri mjeseca proveo u zatvoru, gdje je upoznao Stjepana Radića i s njime se sprijateljio. Živio je boemski, posjećivao kavane i bordele, pio, šokirao malograđansku okolinu svojim ponašanjem i ispadima. Pokušavao je živjeti od pisanja i honorara, ali je radio i razne druge poslove (pored ostaloga, kao trgovački putnik prodavao je Singerove šivaće mašine). Jednoga je dana 1904. godine, bez da je o tome išta rekao obitelji, pobjegao s jednom putujućom glumačkom družinom i preko Dalmacije stigao do Crne Gore, gdje je na Cetinju nastupao pred knjazom Nikolom u Ibsenovim *Sablastima* kao šaptač. No uskoro je shvatio da nema dara za glumu, te napustio tu družinu i vratio se svojima u Zagreb. Na povratku iz Crne Gore doživio je željezničku nesreću, kada je nedaleko od Splita bura prevrnula vagone. Dobio je veliku odštetu koju je brzo potrošio lumpajući u Splitu, a događaj je inspirirao

novelu *Katastrofa*.

U sušačkoj je gimnaziji upoznao Katarinu Radošević, sestru svog najboljeg prijatelja Mije, u koju je ostao zaljubljen do kraja života, no ona se 1906. godine udala za drugog njegovog najboljeg prijatelja, Matu Malinara. U pjesmama je naziva Kitty; tu nesretnu ljubav Kamov nikada nije prebolio. Prema nekim nedokazanim (i nedokazivim) ali mogućim pretpostavkama i indicijama, Janko je možda sa svojom Kitty dobio vanbračnu kćer – Teodoru Marković, poznatiju kao Dora Maar - proslavljenu slikaricu, fotografkinju, ljubavnicu i "muzu" slavnog slikara Pabla Picassa. (Hipotezu je iznio Mladen Urem.)

Obitelj Polić pogodio je niz tragedija: 1897. godine umire sestra Marinka, čiju je smrt opisao u noveli *Žalost*, a 1900. sestra Milka. Brat Milutin, nadareni glazbenik, umire 1908. užasnom smrću od tuberkuloze kostiju; ta je smrt Janka strahovito potresla i o njoj piše u izgubljenoj noveli *Skepsa*. Smrt oca tema je novele *Sloboda*, a po mnogim mišljenjima najbolja Kamovljeva drama *Mamino srce* bavi se majkom Gemmom. Brat Vladimir cijeli će život Kamovu biti podrška, a Nikola Polić (1890-1960) poznati je pjesnik, pisac, novinar i glazbeni kritičar.

Nakon smrti roditelja, od 1906. godine često boravi u Italiji, pokušavajući osigurati egzistenciju, ali trpi zbog sve slabijeg zdravlja. Radi zdravstvenih problema neko je vrijeme najprije proveo kod brata Milutina, koji je u Veneciji studirao glazbu. Nakon povratka u Zagreb, iste 1906. godine za objavljivanje je pripremio svoje dvije zbirke pjesama (*Psovka, Ištipana hartija*) i dvije drame (*Tragedija mozgova* i *Na rođenoj grudi*). Nitko mu ih ne želi objaviti, pa ih sljedeće 1907. godine uz financijsku potporu brata Vladimira objavljuje u vlastitoj nakladi. Iste je godine napisao prvi dio svog jedinog romana *Isušena kaljuža*, *Na dnu*. Izrazito nemiran duh, nesputan normama društva, svom imenu je prema starozavjetnom prokletniku Kamu pridodao ime Kamov, konotirajući "biblijsku ukletost i izgnaničku sudbinu" (G. Slabinac). Bio je suradnik *Pokreta*, *Novog lista, Zvona* i *Bosanske vile*, gdje mu izlaze pripovijetke, feljtoni, putopisi i reportaže. Antun Gustav Matoš u žestokoj polemici loše ocjenjuje njegovo djelo, u recenziji dviju knjiga poezije objavljenoj u

Hrvatskoj smotri 1907. godine s naslovom "Lirika lizanja i poezija pljuckanja", kao i u nizu članaka koje je napisao nakon toga, unatoč tome što su ta dva velika književnika privatno bili u dobrim odnosima. Matoša će stoga kasnije smatrati tvorcem takvog negativnog stereotipa o Kamovu u desetljećima koja slijede.

Godine 1907. Kamov oko osam mjeseci boravi u Rimu, gdje stvara nekoliko svojih djela, a kraće periode provodi i u drugim talijanskim gradovima (Firenza, Milano, Torino, Genova, Trst, Napulj, Marseille). U Rimu u ulici Via Mattatoio upoznaje skupinu mladih anarhista i avangardista okupljenih oko časopisa *L'Avanti*, o čemu piše u svojoj pripovijetci *Stjenica*. Jedan od članova tog kruga bio je i kasniji fašistički vođa Benito Mussolini, tada mladi novinar socijalističkih nazora. Kao dopisnik Kamov je surađivao s nekim zagrebačkim časopisima i novinama, no honorare dobiva neredovito ili nikako. Proljeća i ljeta (1908-1910.) provodi na Krku, u Puntu, gdje njegov brat Vladimir ima kuću. Tamo stvara neke svoje novele i drame, koje mu časopisi, izdavači i kazališne kuće redom odbijaju. Godine 1910. nakon kraćeg boravka u Bologni dolazi u Španjolsku, u Barcelonu. Taj je grad važno europsko središte avangarde; u njemu žive slikari kao što su Joan Miró, Nicolau Raurich (hrvatskog porijekla), povremeno i Pablo Picasso, te je uporište anarhista, koje je Kamov simpatizirao. No Kamov ubrzo umire u ne sasvim razjašnjenim okolnostima u bolnici Santa Creu; pokopan je u zajedničkoj grobnici za siromašne. Zanimljiva je činjenica da je na mjestu tog groblja kasnije sagrađena katalonska nacionalna biblioteka.

Kamov se u književnosti javlja 1903. godine kao suradnik *Novoga lista*. Od tada pa do smrti, dakle, u sedam godina, sastavio je izniman opus koji uključuje sve književne rodove, dramska, lirska i epska djela.

Godine 1907. objavio je u vlastitoj nakladi dvije zbirke pjesama (*Ištipana hartija* i *Psovka*) te dvije drame (*Tragedija mozgova* i *Na rođenoj grudi*). Četiri godine nakon smrti njegova poezija uvrštena je u antologiju *Hrvatska mlada lirika* (1914).

Iako su nakon Kamovljeve smrti njegovi tekstovi sakupljeni u zbirkama *Časkanja* (1914) i *Novele i eseji* (1938) - obje je za objavljivanje priredio Vladimir Čerina - tek je u *Sabranim djelima* (1956-1984) objavljen i roman *Isušena kaljuža* nastao oko 1906-1909. Posmrtno su objavljene i Kamovljeve tzv. *Samostanske drame* (*Djevica* i *Orgije monaha*) nastale 1907. godine, te *Čovječanstvo* napisano 1908. godine i *Mamino srce* iz 1910. godine. Naknadno je otkrivena dramska crtica *Iznakaženi* završena 1904, dok se izgubljenim smatraju drame *Oh, žene, žene* i *Lakrdija naše dobi.* Krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća u Barceloni su otkriveni još neki Kamovljevi rukopisi.

U Kamovljevim djelima na snazi je *autorski cinizam* (G. Slabinac) kojega koristi za predstavljanje psiholoških stanja suvremenog čovjeka, ali i građanskog društva u cjelini. On se ujedno i sam deklarirao kao prototip "prokletog pjesnika" hrvatske književnosti - biblijskog Kama otac je prokleo za razliku od braće, jer ga je gledao gologa umjesto da ga pokrije.

Kamovljeve novele, koje sam naziva i "lakrdijama", obiluju groteskom i psihologijom, ali i društvenom satirom ili, kako sam autor kaže, "karikaturom". Karakterizira ih "slobodna motivska asocijacija, stilska razuzdanost i hiperbolizacija" (Wikipedia).

Roman *Isušena kaljuža*, napisan u formi autorovog dnevnika, avangarističko je djelo potpuno suprotstavljeno tradiciji. Karakteriziraju ga introspektivnost i gotovo frojdovska samoanaliza glavnog lika (književnika) usredotočena na subjektivno i podsvjesno, ali i moralizatorske i egzistencijalističke rasprave - mnogo godina prije nego što će se za Freuda čuti. Stilski je oštro suprotstavljen svim književnim tradicijama. "Roman se orijentira prema subjektivnom senzibilitetu dezintegrirane građanske ličnosti i freudovski decentriranoga ja, te donosi razlomljenu i kaotičnu sliku te osobnosti" (Wikipedia), anticipirajući kasnije velike europske avangardne pisce poput Joycea.

Njegova poezija na tragu avangardističkog prevrednovanja dovodi u začudne odnose književno tradicijski formiran oblik i sadržaj.

Stoga je dominantna odlika Kamovljeve lirike negiranje sklada, kao i prevladavanje rubnih psiholoških stanja poput očaja, bezizlaznosti i sl. Među prvima je, uz Julija Benešića, u hrvatskoj književnosti pisao slobodnim stihom.

Kamovljev raznolik i nevelik dramski opus obilježen groteskošću izgubljenosti ljudskih egzistencija usmjeren je na prevrednovanje realističkih i naturalističkih dramskih postupaka i sadržaja. Drama *Na rođenoj grudi* praizvedena je 1927, a *Tragedija mozgova* 1928. godine, u Kazalištu u Tuškancu u Zagrebu.

Djela Janka Polića Kamova izazvala su brojne kontroverze u svoje vrijeme, a objavljivanje im je bilo zabranjivano, dok su mu drame proglašavane neizvedivima i odbijane. Usredotočen na apsurd i paradoks, provocirao je blasfemijom i izrugivanjem religijskim i drugim društvenim vrijednostima, kao i drugim kontroverznim i tabu-temama poput spolnosti, homoseksualizma, ludila, zločina, smrti.

Od početka devedesetih godina dvadesetog stoljeća Kamovljeva djela zastupljena su u brojnim svjetskim antologijama i prikazima avangardne književnosti, te se po mišljenju nekih američkih književnih znanstvenika rehabilitacija Kamovljevog opusa smatra najvećim književnim otkrićem u novije vrijeme.

* * *

Drama *Tragedija mozgova* ranije je dramsko djelo Janka Polića Kamova, jedna od dviju drama, uz *Na rođenoj grudi*, koje je u vlastitoj nakladi objavio za života, 1907. godine.

Radnja se odvija u unajmljenoj sobi dvojice prijatelja Draga i Đure čije živote do temelja promijeni postalkoholni delirij te kasnija smrt neprilagođenog i od društva odbačenog prijatelja Marija.

Drama, koju je sam Kamov nazvao "neugodnom dramskom noticom" odraz je autorovog mladenačkog buntovništva i

neobuzdanosti, kojima se u anarhističkom duhu suprotstavlja ustaljenim društvenim normama i posebice ljudskom licemjerju. Nekim postupcima drama najavljuje i kasniji teatar apsurda.

Tragedija mozgova praizvedena je 1928. godine.

Tekst je priređen prema izdanju:

- Janko Polić Kamov: *Drame*, Sabrana djela Janka Polića Kamova, sv. 3, ur. Dragutin Tadijanović, Otokar Keršovani, Rijeka, 1984.

Impressum

Nakladnik:

Bulaja naklada d.o.o
Radnički dol 8
10000 Zagreb

tel. (besplatni): 0800/285252
(0800/BULAJA)

info@bulaja.com
www.bulaja.com

Urednik: Zvonimir Bulaja

Dizajn i prijelom: Bulaja naklada d.o.o.

Tehnička realizacija: Bulaja naklada d.o.o.

Oblikovanje naslovnice: Zvonimir Koščak

Za nakladnika: Zvonimir Bulaja

Pri pripremi ove elektroničke knjige uložen je maksimalni mogući trud i pažnja, te su svi uključeni materijali pažljivo kontrolirani, korigirani i testirani. Međutim, Bulaja naklada d.o.o. i autori ne mogu biti odgovorni za bilo kakve štete, izravne i neizravne,

prouzročene upotrebom ove elektroničke knjige, odnosno pogreškama u tekstovima (nekompletni, netočni ili oštećeni podaci, greške pri unosu).

Autorska prava na djela Janka Polića Kamova su istekla, i ona su sada javno dobro koje se nesmetano može kopirati. Međutim, sva autorska prava na opremu knjige (rječnik, napomene, bilješka o piscu...) su pridržana.

ISBN: 978-953-328-109-4

© 2011. Bulaja naklada d.o.o.